

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Univerzita Karlova v Praze Ústav informační studií a knihovnictví

Modul č. 7

Světové informační služby Lucie Vavříková

Určeno pro projekt:

Název: Studium informační vědy a znalostního managementu v evropském kontextu

Reg. číslo: CZ.1.07/2.2.00/07.0284

Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost

Oblast podpory. 2.2 Vysokoškolské vzdělávání

Realizace: Vysoká škola báňská - TU Ostrava, Ekonomická fakulta, pracoviště Obchodní akademie a VOŠ Valašské Meziříčí

Obsah

1	Informační služby a jejich vymezení v kontextu informační vědy a knihovnictví.....	4
1.1	Informační služba a informační potřeba.....	5
1.2	Informační bariéry a šumy.....	5
1.3	Světové informační služby.....	6
1.4	Rozvoj informačních služeb, širší pojetí informačních služeb.....	6
1.5	Typologie informačních služeb.....	7
1.6	Informační etika.....	8
1.7	Použité zdroje.....	8
2	Historické aspekty informačních služeb.....	10
2.1	Použité zdroje.....	12
3	Moderní technologie, integrace systémů, standardizace a trendy.....	13
3.1	Digitální knihovny a Kahn-Wilenského architektura.....	13
3.2	Standardizace a metadata.....	15
3.3	Příklady standardů a nástroje integrace.....	15
3.4	Společensko-právní aspekty rozvoje technologií.....	16
3.5	Použité zdroje.....	16
4	Informace poskytované veřejnou správou.....	18
4.1	Svobodný přístup k informacím.....	18
4.2	Informační služby veřejné správy.....	18
4.3	Normativní literatura.....	20
4.4	Právní informace.....	20
4.5	Informace průmyslově-právní ochrany.....	21
4.6	Informace o životním prostředí.....	22
4.7	Informace o výzkumu a vývoji.....	23
4.8	Použité zdroje.....	23
5	Komerční producenti a jejich služby.....	25
5.1	Informace jako zboží.....	25
5.2	Digitální knihovna jako produkt.....	26
5.3	Přístup ke službám.....	26
5.4	Zprostředkování komerčních služeb v ČR.....	26
5.5	Financování komerčních informačních služeb v ČR.....	27
5.6	Použitá literatura.....	27
6	Volný přístup - Open access.....	29
6.1	Iniciativy a projekty Open Access.....	29
6.2	Platformy elektronických archivů.....	29

6.3	Open Access repozitáře	30
6.4	Open Access časopisy	31
6.5	Použitá literatura.....	31
7	Knihovny.....	33
7.1	Legislativa v ČR	33
7.2	Služby knihoven	34
7.3	Národní knihovna a její služby	35
7.4	Knihovní služby pro speciální skupiny uživatelů.....	35
7.5	Použitá literatura.....	36
8	Příklady databází odborných informací a dalších služeb.....	37
8.1	Přístup k databázím	37
8.2	Typologie databází	37
8.2.1	Plnotextové databáze.....	37
8.2.2	Bibliografické databáze.....	37
8.2.3	Faktografické databáze.....	37
8.3	Jednotlivé typy databází, databázová centra a jejich příklady.....	38
8.3.1	Polytematické databáze	38
8.3.2	Citační databáze	38
8.3.3	Oborové databáze.....	39
8.3.4	Patentové a normativní informace.....	40
8.3.5	Časopisecké databáze	40
8.3.6	Databáze databází a jiné adresáře.....	41
8.3.7	Databázová centra	41
8.3.8	Šedá literatura.....	41
8.4	Použitá literatura.....	42

1 INFORMAČNÍ SLUŽBY A JEJICH VYMEZENÍ V KONTEXTU INFORMAČNÍ VĚDY A KNIHOVNICTVÍ

Informační služby je velmi široký pojem, jehož obsah se neustále vyvíjí. V době informačního boomu, Google generace a rozvoje informačních a komunikačních technologií zažíváme neustálou proměnu a vývoj tohoto pojmu. Dnes by se dalo říci, že již pojem jako takový nelze zachytit v celé své šíři, je třeba mu dát přesnější vymezení.

Informační službu je především třeba chápat jako součást informačního cyklu, tedy vznik informací → sběru informací → zpracování informací → uložení a uchování informací → vyhledávání informací → distribuce informací. Nicméně, co je informační služba? Tak prvně, služba je činnost, která uspokojuje určitou potřebu. Informační služba pak musí předpokládat potřebu informace. Informace má mnoho významů, pro vyjasnění pojmu informační služby informaci chápeme jako artikl, jež lze získat, předat (případně prodat), transportovat a uchovat [Cejpek, 2001, s. 11]. Primárně tedy uvažujeme již o zaznamenané informaci, tedy zároveň často přímo dokumentu, který často předmětem informačních služeb je. Objekt informační služby lze také určit jako zpracování informačních pramenů, pojem, který shrnuje zdroje informací. Podmínkou takového vymezení je tedy cíleně vytvářená a nějakým způsobem organizovaná sbírka informací.

Takovýmto vymezením informační služby jsme ji zasadili zejména do kontextu knihovnictví a informační vědy, tedy tradičního pole poskytování informačních služeb. V této oblasti chápeme informační službu buď jako poskytování odborných informací, a to jak primárních, tak služeb s přidanou hodnotou (např. rešerše) [Pojerová, 2007], nebo jako služby veřejných knihoven. Toto pojetí odráží historický vývoj, kdy knihovny nebo v dnešním smyslu informační pracoviště měly organizované sbírky a v podstatě jako jedny z mála jednu ze svých hlavních činností poskytování informačních služeb. Tradičně založeny jsou také sbírky informací z „veřejné správy“ v tehdejší slova smyslu (tedy nikoliv veřejné, neboť byly vázány na soukromé vlastnictví daných území), ke kterým se také často datují nejstarší literární či spíše jazykové památky, nicméně tyto informace nebyly určeny k užívání veřejnosti. Dnes tyto sbírky lze také zařadit do informačních služeb, neboť je zákonem garantován přístup k těmto informacím. Dalším subjektem v historii, u něhož se dá hovořit o informačních službách v tomto pojetí, byly zpravodajské agentury. Jejich činnost taktéž byla založena na informační potřebě - získávat aktuální informace o dění. Postupem času se vyvinulo množství komerčních subjektů, činných v takzvaném informačním průmyslu, kam se zařadily i zpravodajské agentury, které se informačními službami zabývají na profesionální úrovni a jsou předmětem jejich podnikání.

Informační služby v kontextu informační vědy a knihovnictví popisují např. následující definice:

Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) vymezuje informační služby velmi obecně jako „služby poskytované knihovnami, informačními institucemi nebo jinými organizacemi, jejichž účelem je zprostředkování informací ve všech formách a oborech lidské činnosti“ [TDKIV, 2003].

Podle Harrod's librarians' glossary and reference book jsou informační služby „obecně použitelný termín pro služby knihovnické a jiné instituce, jejichž hlavní rolí je shromažďování, analýza, rozšiřování a prezentace informací. Takové informace mohou být

organizací uchovávány, shromažďovány na požádání nebo distribuovány za účelem propagace“ [Harrods, 2005].

1.1 Informační služba a informační potřeba

M. Černá a A. Stöcklová [Černá, Stöcklová, 1992, s. 8] rozšiřují koncept informační služby o uživatelský aspekt, vidí ji jako „cílevědomé a organizované zpřístupňování pramenů a informací uživatelům, aktivní a efektivní uspokojování jejich informačních a kulturních potřeb adekvátními systémy, procesy, metodami a prostředky“.

Informační potřeby lze rozdělit na [Stöcklová, 2007]:

- Osobní informační potřeby (Information needs of Everyman) - potřeba praktických informací, které pomáhají řešit každodenní problémy. Vztahují se k domácnosti, rodině, ale i k zaměstnání (volná místa, daňové informace) a k využívání volného času. Občan potřebuje podporu při živelných pohromách a životních krizích.
- Profesionální informační potřeby (Information needs of practitioners) – odborné informace potřebné pro výkon svého povolání.

Pro vznik informační potřeby jsou podstatné tři faktory: úkol (problém), řešitel, informační fond. Jsou-li dva řešitelé určeni k řešení jednoho a téhož úkolu, jejich informační potřeba se liší. Závisí na předchozích znalostech, ale také na možnostech, schopnostech a motivaci každého jednotlivce přijímat informace [Stöcklová, 2007].

1.2 Informační bariéry a šumy

Informační šumy je podle I. Wiesenberga výskyt nahodilých překážek v informačních systémech, které způsobují změny v kvalitě i kvantitě informací [Stöcklová, 2007].

- pragmatický šum nebo také problém informačních požadavků. Hned zpočátku si je dobře uvědomit, že informační potřeba a informační požadavek jsou dvě rozdílné kategorie. Informační potřebu jsme definovali jako deficit informací, které jsou potřebné pro řešení problému. Informační požadavek je písemné či ústní vyjádření informační potřeby. V ideálním případě je obsah těchto kategorií shodný. Odstranění této bariéry napomáhá dobrá informační příprava uživatelů a zpětná vazba, která umožní zpřesňovat informační požadavek.
- sémantický šum - při kterém dochází ke zkomolení obsahu a významu slov
- technický šum, který způsobuje narušení přenosu informací. Patří sem vady přístrojů, nevhodná grafická úprava, špatná výslovnost atd.
- selekční šum, který je způsoben neznalostí selekční strategie a chybami při vyhledávání informací; nesprávné vyhledávání informací
- gnozeologický - je způsoben omezeným poznatkovým tezaurem příjemce.

Informační bariéry jsou obvykle definovány jako překážky v toku informací k uživateli [Stöcklová, 2007]:

- prostorové bariéry způsobuje vzdálenost mezi tvůrcem informací a uživatelem. V současné době je velmi potlačena používáním Internetu.
- časové bariéry (zastarávání informací, nedostatečná rychlost při získávání informací) ruší v současné době Internet, reprografie, studium přehledových prací.
- jazykové – vnitrojazykové bariéry jsou způsobeny vágností přirozeného jazyka. Tuto bariéru zmenšuje používání selekčních jazyků.

- mezijazykové bariéry staví mezi informací a uživatelem neznalost cizího jazyka. Jejich odstranění je úkolem zejména školství.
- vědomostní bariéry způsobuje nedostatečná informační gramotnost uživatelů. Je otázkou vhodné informační přípravy a koncepce a propagace služeb tak, aby mohly být racionálně využívány
- komunikační bariéry jsou způsobeny nekompatibilitou informačních systémů a nesprávnou redukcí informací. Též je nutno zvažovat rozptyl informací v informačních pramenech.
- ekonomické bariéry jsou v současné době nejčastější uváděnou překážkou v poskytování informací. Nedostatek financí postihuje nesoukromé producenty informací.

1.3 Světové informační služby

Označíme-li informační službu jako světovou nebo globální, znamená to, že není vázána na regionální vymezení. Toto však může být bráno ze dvou hledisek:

- poskytnuté informace jsou určeny pro místní uživatele, ale služba se vyskytuje napříč světem
- služba je určena pro uživatele bez ohledu na jeho region působnosti

První možnost ukazuje na služby, které vznikají obvykle v dané oblasti, je tendence takové služby zavádět ve více státech nebo oblastech. Mohou to být národní bibliografie, nebo služby dané zákonem o přístupu k informacím, který je v každém státě upraven jiným způsobem, má jinou platnost, ale výchozí intence má stejný základ (nutnost povinně zveřejnit některé údaje, zejména ty, které jsou spojeny s veřejným financováním). Toto lokální vymezení zakládá tedy odlišnosti v jednotlivých službách a jejich nastavení, funkčnost a platnost. Na okraj dodejme, že společné tendence jsou často ovlivněny demokratickým režimem v daném státě, částečně můžou být vázány i na vyspělost státu, avšak zejména v ohledu na šíři poskytování služeb. Druhá možnost hovoří o tom, že služba, její podstata i povaha, je určena definovanému potenciálnímu uživateli, který není omezen působností v daném státě a instituci. Jako příklad uveďme poskytnutí článku z oblasti chemie z chemické databáze – není primárně určen uživateli z konkrétní lokace a služba se v žádné lokaci nemění (tedy vyjma předplatitelských podmínek). Jedna možnost nevyklučuje druhou, česká národní bibliografie může být využita uživateli z jakéhokoliv státu.

1.4 Rozvoj informačních služeb, širší pojetí informačních služeb

O rozvoj informačních služeb se nejvíce zasloužil rozvoj informačních a komunikačních technologií, potažmo konkrétně internetu. Vznik globálních sítí typu internetu vytváří nový způsob soustředování zaznamenaného poznání uloženého v dokumentech. Oproti soustředování dokumentů do sbírek, jako jsou knihovny, archivy, filmotéky, videotéky apod., umožňuje soustředování zaznamenaného poznání v digitálních dokumentech ad hoc (k určitému účelu, na základě určitého požadavku) z globálně rozprostřené počítačové sítě. [Cejpek 2, 2001]. V dnešní době by tedy charakteristice poskytování informací z organizované sbírky informací vyhověla valná většina služeb sítě internet, jej bychom tedy mohli označit za jednu velkou informační službu, i přesto, že internet jako celek není organizován v knihovnickém slova smyslu.

Rozvoj informačních služeb v širším slova smyslu nebo ve smyslu internetové sítě, jak ji známe dnes, byl naznačen v diskuzích o pojmu informační dálnice, nebo informační superdálnice. Informační dálnice by měla poskytovat elektronické služby jednotlivcům bez

ohledu na čas a místo. Uživatel by měl mít přístup k jakýmkoli informacím kdykoli a odkudkoli, tj. z domova, z práce, ze školy, z nemocnic a dokonce i z veřejných stanic "kiosků" na ulicích. Taková dálnice pak uspokojuje osobní i profesní informační potřeby. Pro profesní informační potřeby informační dálnice nabízí informační služby široké škály od sledování elektronických dokumentů, možnosti rešerší z databázových informačních systémů, přenos vybraných pasáží textů na vlastní pracovní stanice, zapojení se do odborných diskusních skupin, konferencí a videokonferencí. [Stöcklová, 2001].

Informační služby se dnes dále vyvíjí a je jasné, že již vizi informační superdálnice naplnily. Elektronicky je dnes možné zařídit velké množství věcí, od lékaře po podání daňového přiznání, je-li osoba nebo tedy uživatel vybaven digitálním podpisem. I informační služby v našem slova smyslu se překloupily z větší části do elektronické podoby. Přechod od analogového prostředí k digitálnímu vyvolal masovou digitalizaci fyzických fondů, i když elektronická kniha dnes ještě papírovou zdaleka nepředčila; výrazným posunem v elektronických knihách je používání osobních čteček. Elektronizace přispěla ke škále nových informačních služeb, vpřed je dnes táhne zejména integrace jednotlivých systémů a na integraci vystavěné služby.

1.5 Typologie informačních služeb

Informační služby lze dle jejich vlastností rozdělit do mnoha skupin. Informační služby však nemají žádné své tradiční dělení. Můžeme u nich rozlišovat jednotlivé aspekty:

- cena
 - zdarma
 - za úplatu / komerční
- dostupnost
 - nepřetržitá
 - omezená
- druh informační služby
 - základní informační služba
 - služba s přidanou hodnotou
- uživatel
 - adresné služby
 - neadresné služby
- požadavek
 - konkrétní, přesný
 - obecně vymezený (zákonem aj.)
- poskytovatel
 - komerční
 - veřejný
 - zájmový

- forma
 - klasická
 - elektronická

- přístup
 - veřejný
 - omezený
 - podléhající utajení

Služby bychom jistě dále mohli rozdělit podle dalších vlastností, dosud jsme nehovořili o např. o médiích, na kterých je výsledek dodáván. Některé aspekty dnes však již významně nezasahují do typologie služeb – zatímco dříve bylo významným hlediskem, zdali se jedná o magnetickou pásku nebo papírovou kopii, dnes valná většina služeb je realizována v elektronické formě a její médium je nejčastěji online obsah, nebo je založeno na dohodě mezi uživatelem a poskytovatelem služby (dodání rešerše mailem, na CD-ROM, osobní vyzvednutí přes další paměťová média – usb flash disk, uložení na server a jeho vyzvednutí atd.).

Typologii informačních služeb lze vymežit zejména dle jejich poskytovatelů a jejich kompetencí, resp. podle předmětu služby. Knihovny mají své spektrum služeb, veřejné instituce jsou povinovány určitým druhem informačních služeb, komerční poskytovatelé mají určité portfolio služeb. Typům těchto služeb se věnují určené kapitoly.

1.6 Informační etika

Jakékoliv informační služby jsou poskytovány a nabízeny, všechny musí splňovat nároky informační etiky [Janoš, 2001]. Informační etika nebyla vždy plně dodržována, zejména jí v minulosti nahrávaly nedemokratické režimy, nicméně ani dnešní doba nepřinesla perfektní dodržování informační etiky. Informační etika zahrnuje mj. etiku vědecké práce, která zejména s informačními službami úzce souvisí a která se v poslední době dostává do hledáčku pozornosti, připomeňme kontrolu plagiátů v akademických pracích.

1.7 Použité zdroje

CEJPEK, Jiří. *Informace, komunikace a myšlení*. Vydání první. Praha : Karolinum, 1998. 179 s. ISBN 80-7184-767-4.

CEJPEK, Jiří. Knihovnictví v širších souvislostech. In: Papík, R., Stöcklová A., Souček, M. [ed.]. *Informační studia a knihovnictví v elektronických textech I., Interaktivní modulární výukový systém na podporu informačního a knihovnického vzdělávání* [CD-ROM]. Praha : ÚISK FF UK, 2001. 14 s.

ČERNÁ, Milena; STÖCKLOVÁ, Anna. 1992. Služby knihoven a informačních středisek. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1992. ISBN 80-7066-703-6.

Harrod's librarians' glossary and reference book: a directory of over 10,200 terms, organizations, projects and acronyms in the areas of information management, library science, publishing and archive management. 2005. Compiled by Ray Prytherch. 10th ed. Abingdon: Ashgate, 2005. 753 s. ISBN 0-7546-4038-8.

JANOŠ, Karel. Informační etika. In: Papík, R., Stöcklová A., Souček, M. [ed.]. *Informační studia a knihovnictví v elektronických textech I., Interaktivní modulární výukový systém na podporu informačního a knihovnického vzdělávání* [CD-ROM]. Praha : ÚISK FF UK, 2001. 66 s.

KTD : Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) [online]. Praha : Národní knihovna České republiky, 2003. Dostupné na: <<http://sigma.nkp.cz/cze/ktd>>.

POJEROVÁ, Kateřina. *Informační služby s přidanou hodnotou*. Praha, 2007. 86 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví.

STÖCKLOVÁ, Anna. Služby knihoven : vybrané problémy. In: Papík, R., Stöcklová A., Souček, M. [ed.]. *Informační studia a knihovnictví v elektronických textech I., Interaktivní modulární výukový systém na podporu informačního a knihovnického vzdělávání* [CD-ROM]. Praha : ÚISK FF UK, 2001. 18 s.

STÖCKLOVÁ, Anna. *Služby knihoven: vybrané problémy*. Ústav informačních studií a knihovnictví, 2007. 21 s. Dostupné na portálu Elektronické studijní texty (<http://texty.jinonice.cuni.cz>).

2 HISTORICKÉ ASPEKTY INFORMAČNÍCH SLUŽEB

Historický vývoj informačních služeb vzhledem k širokému záběru informačních služeb nelze v celé své šíři zachytit. Pro historii informačních služeb je velmi důležité vývoj jejich okolí, forem a prostředků. Je to spíše historie informační vědy a knihovnictví a jejich vybraných aspektů, kam obecně se také dá počátek informačních služeb datovat. Informační služby jako takové se vyvíjejí zejména v druhé polovině 20. století, neboť jsou bytostně spjaty s rozvojem technologií.

Úplný počátek lze tedy spatřovat v období let 669-630 př. Kr., kdy asyrský král Aššurbanipal vytvořil z knih v podobě hliněných tabulek první nám známou knihovnu jako organizovanou sbírku zaznamenaných znalostí, zkušeností a představ starověkých lidí. [Cejpek, 2001]. Právě s existencí organizované sbírky lze začít hovořit o informační službě. Další vývoj je spíše oblastí dějin knihovnictví, nechme je tedy stranou.

Výrazným milníkem v historii jsou dokumentační snahy Paula Otleta a Henri La Fontaina. V roce 1895 založili Mezinárodní bibliografický institut, pod jehož hlavičkou se pokusili shromáždit sbírku veškerého lidského zaznamenaného poznání, univerzální bibliografii. Mj. chtěli zavést také korespondenční službu, posílat za úplaty výsledky vyhledávání, v té době velmi revoluční myšlenka, v podstatě také jedna z prvních komerčních informačních služeb. Jejich cíle, velmi ambiciózní, však nebyly naplněny, nicméně v této oblasti působili nadále a zasloužili se významně o rozvoj informační vědy a potažmo informačních služeb.

Nastartovali mj. proces přechodu myšlení od dokumentace k pojmu informace, respektive organizaci poznání. Slovo informace pak později postupně nahrazovalo dokumentaci (především v USA) v názvech škol, odborných periodik, profesí apod. [Cejpek 2, 2001].

Jak již bylo řečeno, informační služby se rozvíjejí především v kontextu rozvoje informačních a komunikačních technologií. Ve vývoji v průběhu 20. století nejprve hovoříme o mechanizaci, pak o automatizaci a následně o kybernetizaci informačních služeb. Počátky mechanizace a automatizace lze do jisté míry spatřovat již v 19. století, viz např. historie děrných štítků. Všechny tyto procesy přispívají k tomu, že služby jsou výrazně rozšiřovány, urychlovány a zjednodušovány, aniž jsou ovlivněny i tradiční výstupy služeb, jako jsou tradiční knihovnické služby (vypůjčení knihy je stále zachováno). Kybernetizací rozumíme nejvyšší etapu automatizace spojenou s rozsáhlým zaváděním strojů na zpracování informací. Umožňuje řešit kvantitativní problém informací, vyjádřit působení informací na uživatele, modelovat systémy včetně zpětné vazby, řešit zákonitosti v řízení a regulaci informačních systémů, používat nové metody zobrazení a poznání, zdokonalit a urychlit informační proces, interaktivní přístup k odborným informacím, pracovat v on-line režimu a s multimedií, využívat on-line služeb internetu, elektronické konference aj. [Königová, 2001]. Zásadní změnou tedy je jediné vstupní zpracování a následné mnohonásobné využití; tato zásada podmiňuje rozvoj informačních systémů nejen v kontextu informačních služeb a informační vědy i dnes.

Rozvoj informačních služeb a technologického vývoje je dlouhodobě předmětem prognóz a odhadů budoucnosti. Co se týče jejich naplňování, obecně jde vývoj proti prognózám ve smyslu výpočetní síly, ne tolik se potvrdily hypotézy o rozvoji umělé inteligence. Jedním z nejzásadnějších prognostických článků, které také posouvaly přemýšlení o informační vědě směrem ke zkoumání informací obecně a informačním procesům, je článek V. Bushe "As We May Think" v americkém časopise Atlantic Monthly z července 1945. Ten obsahuje vizi použití ve vědě hypotetického prostředku MEMEX připomínajícího režim online v

komunikaci člověka s počítačem, zabývá se v něm problémem efektivnějšího „automatizovaného“ zpracování odborných informací, předjímá zde koncepci hypertextu a webu, tak jak je dnes známe [Cejpek, 2001] [Bartošek, 2001].

V druhé polovině 20. století nastává technologická revoluce. Lze zde vidět několik hlavních aspektů vývoje – zaprvé vývoj počítačů, vývoj sítí, pak softwaru a vůbec informačních systémů a vývoj médií. Všechny aspekty spolu silně souvisejí a navzájem ovlivňují svůj vývoj. S vývojem počítače, přes sálové k mikropočítačům vzniká potřeba ukládat data. Nejstarším médiem, které je schopné automatického zpracování, tedy nejen v rámci počítačů, ale původně např. tkalcovských strojů, a informace na něm je uvedena zakódovaná, jsou děrné štítky. Informace je zakódována jakou matice dírek v určité pozici na štítku. Z děrných štítků vznikly děrné pásy, velký rozvoj informačních služeb však přineslo až historicky následující médium, magnetické pásy. Po nich se jmenovaly služby magnetopáskové. Umožňovaly na jakoukoliv vzdálenost (tedy doručení poštou) přenášet množství dat nebo postupy (programy), byly pomocí nich rozšiřovány výsledky informačních služeb. Jejich nástupci byla již optická média, ke kterým řadíme diskety, CD-ROMy a disky DVD. Poslední vývoj médií již pro služby není signifikantní, protože se mezitím rozvinul internet, který potřebu média pro zprostředkování informačních služeb výrazně potlačil. Samozřejmě pro zpracovatele informací však v současné době je nezbytné mít kapacitně velmi rozsáhlá řešení pro ukládání dat (data warehouse), když zároveň i uvážíme dlouhodobý exponenciální nárůst informací (viz pojmy informatik boom, informatik overload aj.). Počítače, které začaly dramaticky proměňovat informační služby, patřily do tzv. třetí generace vyvinuté v 60. letech. Následovaly v 80. letech počítače čtvrté generace, které začínají být velmi podobné tomu, co známe jako počítač dnes, jejich rozvoj jde v souladu s rozvojem sítí a internetu. Sítě jsou zde důležité proto, neboť rozvoj informačních služeb je dán možností dialogového režimu a vzdáleného přístupu. Historie sítí se tedy nejprve váže ke snaze propojit dva a více počítačů, což se podařilo v 60. letech, v následujícím období se rozšiřovala funkčnost takového propojení, vznikaly nové protokoly (např. mail) a až v r. 1989 byl publikován návrh WWW Timem Bernersem Leem a následně koncept hypertextu. WWW následovně vyvíjel švýcarský CERN. V r. 1994 dochází ke komercializaci internetu.

Do tohoto roku směřoval své úvahy J.C.R. Licklider, který v 60. letech minulého století studoval na MIT možnosti transformace knihoven s využitím digitálních počítačů (na rozdíl od Bushe, který – ačkoliv již číslicové počítače znal – vycházel ještě z analogových technologií). V roce 1965 publikoval knihu *Libraries of the Future*, v níž identifikoval výzkum a vývoj potřebný k realizaci skutečně použitelné digitální knihovny a nastínil vizi digitální knihovny po 30 letech – tedy v roce 1994 [Bartošek, 2001]. Pro knihovnictví a služby knihoven byl pak důležitý vývoj formátu MARC (Machine-Readable Cataloguing) v Kongresové knihovně USA (Library of Congress) standardizujícího strukturu bibliografického záznamu v elektronické podobě a využití tohoto formátu pro sdílenou katalogizaci knihoven v systému OCLC. Začínají se rozvíjet online knihovní katalogy (knihovnický označovaný termínem OPAC, Online Public Access Catalogue). Vyvíjejí se digitální knihovny, tedy organizované sbírky digitálních informací – databáze odborných informací aj.

Počátkem 90. let začíná v oblasti digitálních knihoven skutečný boom. Zásahu na tom měla skutečnost, že technologický pokrok ve všech třech pro digitální knihovny kritických oblastech zahrnujících *computing* (výpočetní a krátkodobá i dlouhodobá paměťová kapacita), *communications* (globální síť a přenosová kapacita) a *content* (množství informace v digitální podobě) dosáhl dostatečně vysokého stupně při rozumně nízké jednotkové ceně a široké všeobecné dostupnosti, což umožnilo začít realizovat projekty reagující na reálné potřeby

uživatelů. To odstartovalo velký rozvoj v oblasti digitalizace, elektronického publikování a šíření informací [Bartošek, 2001].

V 90. letech se tedy tradiční databáze odborné literatury dostávají do podoby, kdy postupně přechází z formy distribuce na CD-ROM do online režimu¹. Předplatitel dostane jméno a heslo a to mu umožní vstup. V kontextu s postupným zjednodušováním a zpřijemňováním uživatelských rozhraní, se také vyvíjejí pokročilé technologie integračního charakteru. K databázím tak lze přistupovat skrze identifikaci IP adresy, nebo služby Shibboleth, unifikovaného přihlašování napříč informačními produkty. Integrace systémů však přináší mnohem více, jedná se o služby propojování jednotlivých dat a metadat, hojně pod hlavičkou produktu SFX od Exlibris, které umožňují plynule přecházet z jednoho systému do druhého a přebírat z něj relevantní informace a nést je s sebou.

Tento text stručně seznámil s historickými aspekty formování informačních služeb a toho, co se dělo okolo informačních služeb, nebo lépe, co podmiňovalo jejich rozvoj. Vydalo by na celou knihu popsat jednotlivé fáze vývoje, nebo vývoj jednotlivých informačních služeb, a to včetně těch knihovnických. Další informace k historii daných služeb jsou obsaženy přímo v daných kapitolách, které se dále vracejí k jednotlivým bodům vývoje, nebo přináší pohledy nové, jako např. informace o vývoji práva na svobodný přístup k informacím, na kterém je dnes založeno velké spektrum informačních služeb. U komerčních databází lze pak vývoj najít jak na jejich stránkách, tak v materiálech, které jsou zpracovány jako studijní opory k takovým systémům.

2.1 Použité zdroje

BARTOŠEK, Miroslav. Digitální knihovny. In: Papík, R., Stöcklová A., Souček, M. [ed.]. *Informační studia a knihovnictví v elektronických textech I., Interaktivní modulární výukový systém na podporu informačního a knihovnického vzdělávání* [CD-ROM]. Praha : ÚISK FF UK, 2001. 40 s.

CEJPEK, Jiří. Informační věda pro 21. století. In: Papík, R., Stöcklová A., Souček, M. [ed.]. *Informační studia a knihovnictví v elektronických textech I., Interaktivní modulární výukový systém na podporu informačního a knihovnického vzdělávání* [CD-ROM]. Praha : ÚISK FF UK, 2001. 12 s.

CEJPEK, Jiří. Knihovnictví v širších souvislostech. In: Papík, R., Stöcklová A., Souček, M. [ed.]. *Informační studia a knihovnictví v elektronických textech I., Interaktivní modulární výukový systém na podporu informačního a knihovnického vzdělávání* [CD-ROM]. Praha : ÚISK FF UK, 2001. 14 s.

KÖNIGOVÁ, Marie. Vybrané kapitoly z informační vědy. In: Papík, R., Stöcklová A., Souček, M. [ed.]. *Informační studia a knihovnictví v elektronických textech I., Interaktivní modulární výukový systém na podporu informačního a knihovnického vzdělávání* [CD-ROM]. Praha : ÚISK FF UK, 2001. 18 s.

¹ První takovou byla Spire High Energy Physics Preprint Database již v prosinci r. 1991 (dnes existuje na <http://www.slac.stanford.edu/spires/hep/>)

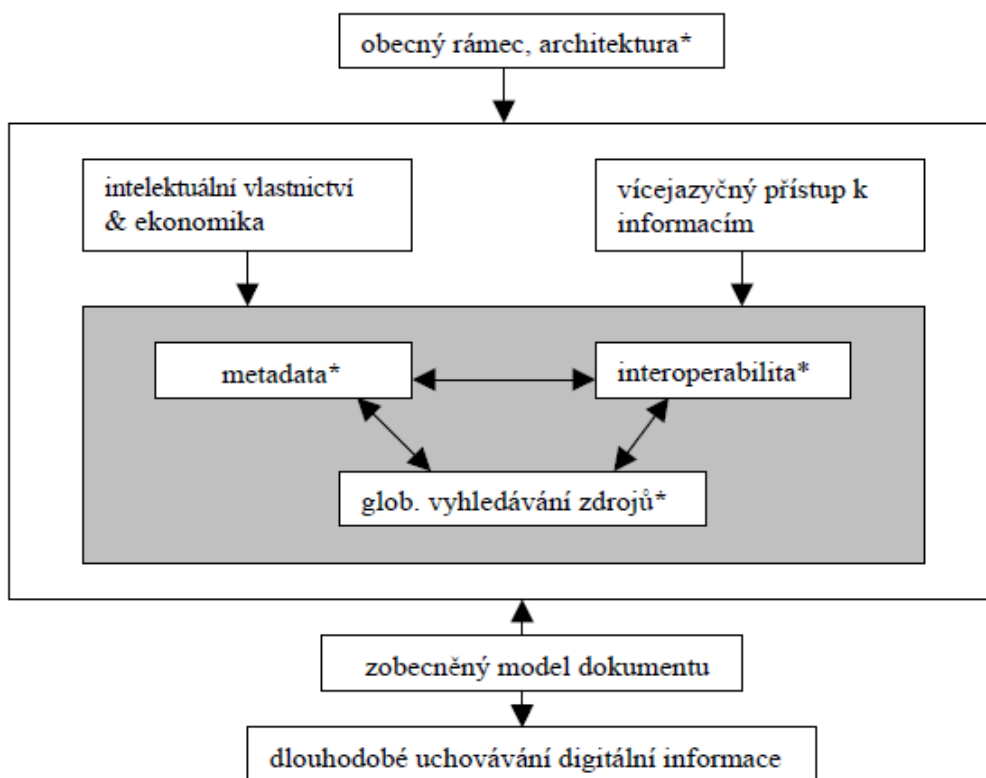
3 MODERNÍ TECHNOLOGIE, INTEGRACE SYSTÉMŮ, STANDARDIZACE A TRENDY

„Dejte mi pevný bod a já pohnu zeměkouli“. Archimédův citát lze aplikovat i na oblast informačních služeb a pro ně potřebnému rozvoji technologií, který jejich rozvoj podmiňuje. Historicky se totiž až do nástupu technologického rozvoje dá považovat portfolio informačních služeb za stabilizované, připomeňme, že i Otlet s Lafontainem odstoupili od svého nikoliv ani nového úkolu, ale jen velmi širokého, neboť připustili, že není zvladatelný. Dnes by zcela jistě na toto odpověděli jinak. Zpět k citátu, aby totiž služby byly široce využitelné a přenositelné do různých systémů (integrace), je nezbytné zajistit především standardizaci – zajistit standardizované rozhraní, skrze které jednotlivé systémy spolu budou schopny komunikovat a nadefinovat standardizovanou strukturu přenášených informací. Na úrovni informační služby je typickým systémem digitální knihovna.

Je pravděpodobné, že dnes jsme někde uprostřed víru rozvoje informačních a komunikačních technologií, že vývoj bude dál velmi rychle postupovat. A to, co před pár lety bylo považováno za velké objevy a změny paradigmatu, je dnes absolutní samozřejmost, která není vnímána jako nic zvláštního. Toto můžeme přisoudit například pojmům hypertext a plný text vůbec, digitální knihovna, které se od rozvoje těchto technologií výrazně odvíjí a posunují informační služby do zcela jiných úrovní. Realizace a běžné užití zmíněných, hypertextu, plných textů a realizace digitální knihovny vyžaduje technologie pro propojení různých (autonomně spravovaných) informačních komponent [Bartošek, 2001]. Propojení, nejen uvnitř systémů, ale hlavně napříč systémy je možné označit jako integraci. Primárním cílem integrace informačních zdrojů je nabízet relevantní informace jednoduchým a jednotným způsobem co možná nejširší skupině oprávněných uživatelů v co nejkratší době nezávisle na prostorovém rozptýlu [Pokorný 3, 2007]. Termínem interoperabilita bývá označována schopnost spolupráce mezi technicky různorodými a organizačně nezávislými komponentami při řešení určitého úkolu. Někdy se s mírnou nadsázkou tvrdí, že všechny technické problémy/výzvy digitálních knihoven nejsou nic jiného než jen různé aspekty interoperability [Bartošek, 2001]. Integrace a interoperabilita založené na standardizaci jsou základní hybatele rozvoje informačních služeb a zároveň se dají označit jako trend informačnětechnologického rozvoje. Integrace a interoperabilita je výstižně popsána v materiálu Digitální knihovny od Miroslava Bartoška [Bartošek, 2001].

3.1 Digitální knihovny a Kahn-Wilenského architektura

Širší model digitálních knihoven, který uvádí klíčové oblasti, dává do souvislosti digitální dokument včetně jeho uchování, upozorňuje také na okolí (intelektuální vlastnictví a ekonomika), má ve svém středu interoperabilitu, metadat a také globální vyhledávání zdrojů [Shauble, Smeaton, 1998] (adaptace [Bartošek, 2001]):

Obrázek 1 – Klíčové oblasti digitálních knihoven

Integrace má za cíl zajistit uživateli jednotný (koherentní) přístup k relevantním digitálním informacím bez ohledu na jejich formu, formát, způsob a místo uložení. [Bartošek, 2001]. Teoreticky integraci zachycuje zejména tzv. Kahn-Wilenského architektura, kde je definovaný tzv. handle systém, globální resoluční distribuovaný mechanismus – systém který na základě jednoznačného identifikátoru digitálního objektu vrátí seznam repozitářů, ve kterém je digitální objekt uložen. Slovo resoluční dosud nemá v českém jazyce protějšek, vychází z anglického *resolution* nebo nástroje s názvem *resolver*; znamená to znovu rozložit jednu složený výraz. Asi nejznámějším je v tomto smyslu standard openURL (NISO Z39.88), který umožňuje integraci skrze odkazy (URL – Uniform resource locator). Standard určuje strukturu skládaného výrazu, v tomto případě URL, systém jej vygeneruje v této struktuře. Přijímající systém tuto strukturu zná taktéž = je resolverem, znovu rozkládá daný výraz (URL) a zadává dovnitř svého systému. Typickým příkladem (zejména v ČR) takového řešení je služba SFX od společnosti Ex Libris a portál Jednotná informační brána (www.jib.cz). Uživatel zadá vyhledávací dotaz, který je transformován do jednotné struktury standardizované openURL a server SFX (linkový server nebo link revolver) jej předá, rozloží jednotlivým knihovním katalogům jejich struktuře – je tak možné prohledávat všechny zapojené instituce skrze jedno rozhraní.

Kahn-Wilenského architektura stanovuje jako základní prvek digitální objekt, datová struktura pro základní samostatně použitelnou informační jednotku tvořená dvěma základními částmi: obsahem (content) a klíčovými metadat [Bartošek, 2001] (opatřený globálním jednoznačným identifikátorem digitálního objektu, označovaným jako *handle*, obsahuje dále vlastnosti (properties), obsah samotný (kontent) a transakční log (soupis všech operací, které s digitálním objektem proběhly). Tyto objekty jsou uloženy v repozitářích, jeho obsluhu a komunikaci s okolím zajišťuje přístupový protokol. Handle-systém je resolučním

mechanismem pracující nad všemi repozitáři, který je schopen určit podle jednoznačného identifikátoru (handle), kde se digitální objekt nachází (i vícenásobně).

Celý systém poté funguje následujícím způsobem. Uživatel zjistí skrze pokročilé uživatelské rozhraní, kde se jím požadovaný objekt nachází (search). Z nabízených si vybere zdroj (select), je předán identifikátor globálnímu resolučnímu mechanismu (retriever 1), ten jej přepracuje a vyžádá si z repozitáře daný dokument (retriever 2) a ten se zobrazí uživateli (display) [Kahn, Wilensky, 1995].

3.2 Standardizace a metadata

Aby byla integrace možná, je nezbytná standardizace a to jak systémů, tak dat, respektive metadat. Standardizace systémů je realizována častěji nikoliv interně, tedy samotnou úpravou systému, nýbrž vytvořením rozhraní nebo protokolu, který umožňuje komunikaci mezi více systémy. Svým způsobem se tedy vlastně nejedná o standardizaci, ale právě o integraci.

Metadata jsou obecně informace o informacích, tedy o standardizovaný strukturovaný popis primárního dokumentu. Metadata jsou klíčová jak pro spolupráci mezi systémy tak pro vyhledávání primárních dat, i když díky dnešním vyhledávacím robotům indexující fulltext a vracející výsledky na základě relevance, jejich význam v běžném užití klesá.

Východiska pro metadata jsou teoreticky zachycena v díle Functional requirements for bibliographic records [IFLA, 1998]. Toto dílo zkoumá model, na základě kterého by bylo možné efektivně vytvářet bibliografické záznamy. Jsou zde rozlišeny čtyři úrovně od nejabstraktnějších po konkrétní: dílo (work), vyjádření (expression), projev (manifestation) a jednotka (item). Dílo je zachyceno jako vyjádření, které může mít různé projevy, ty jsou rozmnoženy ve více jednotkách. Na knize by se zjednodušeně mohl zachytit tento model takto: příběh: dílo, vyjádřen: tištěná kniha, projev: určité vydání knihy, jednotka: konkrétní jedna kniha. Těmto úrovním lze přiřadit dnes různé identifikátory. Dílo má v rovině teoretické hlubší dosah a význam než jen pro knihovnictví.

Metadatových schémat dnes existuje velké množství. Mezi nejznámější patří např.

DublinCore, v knihovnictví MARC nebo metadat kongresové knihovny, nebo RDF. Metadata jsou však vlastní každému knihovnickému systému, resp. digitální knihovně, která zachycuje jak elektronické jednotky, tak zpřístupňuje klasické fondy. Metadata mohou být dále standardizována na druhé úrovni (thesaury, jiné řízené slovníky klíčových slov a předmětových hesel).

3.3 Příklady standardů a nástroje integrace

Existuje dnes obrovské množství nástrojů, přístupů a projektů z oblasti interoperability, resp. sloužící integraci. Následující tabulka shrnuje nejvýznamnější otevřené standardy používané v IT v knihovnách [Pokorný 2, 2007]:

Komunikační protokoly	HTTP, Z39.50, FTP
Protokoly speciálních služeb	OAI-PMH, openURL, EDI, SRU/SRW
Dotazovací jazyky	CCL, CQL, Z39.50, SQL
Formáty popisných dat	MARC 21/MARCXML, DC, MODS, MADS, METS
Předmětové systémy	Konspekt, MDT, DDT
Formáty plných textů	HTML/CSS, PDF, RTF
Formáty grafických objektů	JPEG, PNG, TIFF, DjVu, SVG
Formáty zvukových objektů	WAV, MP3, AU, MIDI
Formáty video objektů	AVI, MPG, DVD

3.4 Společensko-právní aspekty rozvoje technologií

Rozvoj technologií a jejich integrace zasahuje do mnoha oblastí lidského konání. Přináší s sebou legislativní i obecně společenské otázky. Z hlediska právního systému musí stále respektovat autorská práva a práva spojená vlastnictvím daných digitálních objektů nebo licencím k nim, což zejména díky nutné velké otevřenosti systémů a rozsáhlé integraci je velmi obtížné. Velmi obtížné je to mimo jiné pro to, že uživatel tato omezení nemusí nutně znát (pomiňme aspekty zneužití), systémy tak musí být „před“ uživatelem a co nejvíce možných legislativních otázek zajistit svépomocí. Problém je také s rozdílnými legislativami napříč státy, neboť informační technologie a jimi zajištěné šíření informací má globální působnost. Přítomnost uživatele s sebou nese nutnost zvyšování tzv. informační gramotnosti, schopnosti uživatelů vůbec zacházet s těmito technologiemi, znát je a umět je využívat. To přináší velké nároky na zprostředkovatele informací, nejčastěji na knihovny, které ve svém vlastním zájmu musí u svých uživatelů informační gramotnost rozvíjet. Informační gramotnost je však již i vbudována do jednotlivých předmětů zejména ve vysokém školství, na úrovni středního školství se tyto otázky rozvíjí.

3.5 Použité zdroje

BARTOŠEK, Miroslav. Digitální knihovny. In: Papík, R., Stöcklová A., Souček, M. [ed.]. Informační studia a knihovnictví v elektronických textech I., Interaktivní modulární výukový systém na podporu informačního a knihovnického vzdělávání [CD-ROM]. Praha : ÚISK FF UK, 2001. 40 s.

IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. *Functional Requirements for Bibliographic Records : final report*. IFLA, 1998. Dostupné na: <<http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr.htm>>.

KAHN, R., WILENSKY, R. A. *Framework for Distributed Digital Object Services*. Technical Report hdl:cnri.dlib/tn95-01, CNRI, May 1995. Dostupné na: <<http://www.cnri.reston.va.us/home/cstr/arch/k-w.html>>.

POKORNÝ, J. Digitální knihovny: Principy a problémy. In: *Automatizace knihovnických procesů 8*, Barbora Ramajzlová (Ed.), ČVUT Praha (2001), 27-38. Dostupné na: <<http://knihovny.cvut.cz/akp/clanky/03.pdf>>.

POKORNÝ, J. *Technické nástroje integrace informačních zdrojů*. Ústav informačních studií a knihovnictví, 2007. 21 s. Dostupné na portálu Elektronické studijní texty (<http://texty.jinonice.cuni.cz>).

POKORNÝ, J. *Úvod do integrace informačních zdrojů*. Ústav informačních studií a knihovnictví, 2007. 21 s. Dostupné na portálu Elektronické studijní texty (<http://texty.jinonice.cuni.cz>).

SCHAUBLE, P., SMEATON, A.F. (Eds) A Research Agenda for Digital Libraries. *Summary Report of the Series of Joint NSF-EU Working Groups on Future Directions For Digital*

Libraries Research. Brussels, October 1998. Dostupné na:
<<http://www.iei.pi.cnr.it/DELOS/NSF/Brussrep.htm>>.

4 INFORMACE POSKYTOVANÉ VEŘEJNOU SPRÁVOU

Státní správa a samospráva, resp. její orgány, musí z povahy své služby, která je veřejná informace zveřejňovat, a to do té míry, aby bylo zajištěno potřebné informování občana k fungování v rámci státu a také k prokázání činnosti vlastní. Výjimkou jsou samozřejmě informace podléhající z daných důvodů utajení. Takto lze obecně formulovat podstatu informačních služeb v právním státě.

Tato potřeba vzniká již dávno, jakmile započalo spojování lidí do větších skupin, vznikla potřeba správních (administrativních) informací. Není to jen věc administrátorů požadujících informace o daném společenství, ale také občana, který potřebuje znát zákony, předpisy, politiku a rozhodnutí administrativy. Tyto informace se v průběhu vývoje velmi rozrůstají, jednak v důsledku stále většího zasahování vlády do života společenství (zdaňování, sociální péče a plánování) a také v důsledku nárůstu demokratického podílu (účasti) na správě [Vickery, 2004].

4.1 Svobodný přístup k informacím

Právo občanů na přístup k informacím je zakódováno již v Listině základních lidských práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku v ČR. Prakticky toto právo zpracovává zákon č. 106/1999 Sb. [Česko, 106/1999] ve znění pozdějších předpisů, jeho poslední změna byla provedena v dubnu r. 2010. Zákon je již harmonizován s předpisy Evropské unie. Obdobné zákony se vyskytují v mnoha zejména demokratických zemích. Jeden z nejznámějších je zákon USA s názvem *Freedom of Information Act*, který byl schválen již v r. 1966, ale následně celá legislativa ještě prošla značným vývojem. Nejstarším zákonem tohoto typu je švédský zákon *Svoboda tisku*.

Zákony o svobodném přístupu k informacím zajišťují přístup k dokumentům, které jsou výsledkem veřejné správy, nebo lépe, jejichž vlastníkem je stát. V ČR zákon 106/1999 Sb. povazuje přístupem k informacím státní orgány, územní samosprávné celky a jejich orgány a veřejné instituce a další subjekty, které mají svěřené určité pravomoci (více viz zákon). Zákon se nevztahuje na poskytování informací, které jsou předmětem průmyslového vlastnictví. Zákon určuje, jakým způsobem je třeba informace zveřejnit, v jakých lhůtách a rozsahu, jak požádat o informace a také postihy při nedodržení zákona, upravuje také zpoplatnění těchto služeb. Shrnutí o službách poskytnutí informace musí být zahrnuto ve výroční zprávě.

4.2 Informační služby veřejné správy

Získat informace, které vyplývají z činnosti veřejné správy, lze buď tak, že jsou zveřejněny na tomu určených místech, nebo o ně občan může sám požádat. Nejběžnějším a nejtradičnějším způsobem je zveřejňování informací na úřední desce. S přechodem k digitálním informacím zejména v prostředí internetu byly tyto úřední desky zavedeny na webových stránkách jednotlivých institucí, klasická úřední deska však nezanikla. Zveřejňování informací na úřední desce upravuje § 26 zákona 500/2004 Sb. správní řád [Česko, 500/2004 Sb.]. Z něho zejména vyplývá, že každý správní orgán zřizuje úřední desku, která je nepřetržitě přístupná, obsah úřední desky se zveřejňuje i způsobem umožňujícím dálkový přístup. Úřední deska je pak dále upravována navazujícími předpisy. Úřední desku jsou povinny zřizovat mj. také vysoké školy. Informace, které produkuje státní a veřejná správa je často řazena mezi tzv. šedou literaturu. Ne všechny informační zdroje této provenience však do ní lze zařadit.

V souvislosti s rozvojem internetu a se snahami zavádění tzv. eGovernmentu, tedy elektronizace veřejné správy, jsou budovány portály veřejné správy. V ČR je to portal.gov.cz – Portál veřejné správy České republiky na adrese <http://portal.gov.cz> [Česko, Portál veřejné správy ČR]. Zde lze nalézt informace o ČR obecně, o orgánech jejích řízení a pak kategorie jednotlivých oblastí povinného zveřejňování. Lze tak zde nalézt např. informace o veřejných zakázkách, veřejné diskuze k vládním materiálům, právo a zákony, ale také např. volná místa, které zveřejnění taktéž podléhají. Portál obsahuje aplikaci Podání, která umožňuje využívat elektronické služby státní správy, tedy především zasílat a přijímat formuláře z úřadů státní správy. Portál nabízí uspořádání podle uživatele, resp. vztahu k ČR (Občan, Podnikatel, Cizinec), nebo také kategorii Životní situace, kde lze nalézt úřední postupy, jak v těchto situacích postupovat vůči správě. Může se jednat např. o přestěhování, tedy nutné změny trvalého bydliště, podání daně z nemovitosti, cestování a nutných náležitostí atd. Portál obsahuje i přidané informace, např. u změny bydliště tak lze získat orientační seznam, kde všude je třeba bydliště změnit.

Portál veřejné správy je zřízen Evropskou unií, a to na adrese http://europa.eu/index_cs.htm s názvem Portál Evropské unie [EU, Evropa]. Portál je dostupný ve všech úředních jazycích Evropské unie, i když jen do určité míry. Jsou zde umístěny aktuální informace o činnostech Evropské unie včetně základních informací o evropské integraci. Uživatelé mohou také nahlížet do veškerých platných právních předpisů (včetně těch, které se teprve připravují), mají přístup na internetové stránky všech institucí EU a mohou získat informace o politikách, které Evropská unie provádí v rámci pravomocí, jež jí podle Smluv připadají [EU, Evropa]. Portál se snaží přiblížit uživatelům, obsahuje různé interaktivní nástroje, videa. Nabízí, stejně jako český portál, rozdělení informací i podle typu uživatele: podnikatelé, nevládní subjekty, školy a univerzity, děti.

System státní správy produkuje rozsáhlé množství informací. Pověřené úřady spravují různé registry, databáze dokumentů a faktografických informací. Nejznámější a nejběžnější jsou právní informace, kterým se budeme věnovat v samostatné kapitole. Mezi další systematické sbírky informací, patří normativní literatura, kterou v ČR spravuje Úřad pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví. Normy mohou být stanoveny přímo zákonem nebo je zákonem vyžádána. Ne ve všech případech je to však takto, velké množství norem je vydáváno zájmovými organizacemi, typickým příkladem je World Wide Web Consortium spravující normy v oblasti internetu. Normy pak mají různou míru závaznosti a různý rozsah platnosti.

Dále se jedná o informace plynoucí z ochrany duševního a průmyslového vlastnictví, u nás zastoupeného Úřadem průmyslového vlastnictví. Existují různé rejstříky, registry. Ministerstvo financí vytváří rejstřík ekonomických subjektů ARES, který má k dispozici i Český statistický úřad. Obchodní rejstřík je k dispozici na portálu Justice.cz spravovaného Ministerstvem spravedlnosti, stejně jako insolvenční rejstřík. Dále spravuje seznamy soudců, státních zastupitelů, znaleckých ústavů, úpadců atd. Existuje také rejstřík živnostenského podnikání. Významnou službou jsou statistické úřady, které sbírají, vyhodnocují a zveřejňují data na úrovni státu (Český statistický úřad) nebo EU (Eurostat).

Z některých typů těchto informací jsou vytvářeny komerční produkty, jedná se zejména o databáze právních informací a patentových informací. Získání celého rejstříku ekonomických subjektů je taktéž zpoplatněno.

Již byl zmíněn aspekt utajování informací. Ačkoliv ze své podstaty tyto úřady neposkytují informace, které jsou hlavní náplní jejich činnosti, i tak jsou povinovány jisté informace zveřejňovat. V ČR je zřízen Národní bezpečnostní úřad, který v rámci svého informačního

centra poskytuje informace v návaznosti na zákon 106/1999 Sb. o svobodném přístupu k informacím.

4.3 Normativní literatura

Normy jsou dokumentované dohody, které poskytují pravidla, směrnice, pokyny nebo charakteristiky činností nebo jejich výsledků, které zajišťují, aby materiály, výrobky, postupy a služby vyhovovaly danému účelu. Normy mají omezenou platnost a nejsou závazné [Bratková, 2001]. Pouze v případě, že se jedná o tzv. harmonizovanou normu (tím se staví na úroveň zákona), vzniká zákonná povinnost ji dodržovat. Dodržování norem je však v dnešní době velmi podstatným indikátorem pro určování kvality výrobku či služby, proto k jejich aplikaci přistupuje stále více subjektů [Fabián, 2001]. Normy vydávají buď úřady k tomu určené veřejnou správou, ať už na národní nebo mezinárodní úrovni, nebo oborovými organizacemi (např. World Wide Web Consortium). Norma běžně obsahuje kód autority, která ji vydala a z jejího označení lze vyčíst další charakteristiky, např., jestli je harmonizovaná. Norma je zveřejněna ve věstníku a následně zařazena do databáze normativní literatury. Normy jsou běžně poskytovány za úplat, naopak zdarma bývají zpravidla k dispozici zejména standardy oborových organizací. Do norem, resp. standardů lze započítat např. i knihovnické standardy MARC, které jsou opečovávány Library of Congress.

Na mezinárodní úrovni má nejrozšířenější působnost nevládní organizace International Organization for Standardization se 163 členy s centrálním sekretariátem v Ženevě. Vydává dnes okolo tisíce norem ročně, na kontě jich má již okolo 18 000. Jejich normy jsou označeny prefixem ISO, sériovým číslem a rokem vydání. Často vydávají normy s ostatními autoritami, jsou pak označeny většinou prefixy obou. Další známé normalizační organizace jsou American Society of Testing and Materials (ASTM), Institute of Electrical and Electronic Engineers, Organization for Economic Cooperation and Development (OECD). V rámci EU působí v oblasti technické normalizace organizace CEN (<http://www.cen.eu/>) a Cenelec (<http://www.cenelec.eu/>). Nejznámější databází je databáze Perinorm, která je vyvíjena normalizačními autoritami AFNOR (Francie), BSI (Velká Británie) a DIN (Německo). Obsahuje normy z 23 zemí.

Tvorbu a správu norem v ČR zajišťuje Úřad pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví (ÚNMZ). Byl zřízen zákonem České národní rady č. 20/1993 Sb. o zabezpečení výkonu státní správy v oblasti technické normalizace, metrologie a státního zkušebnictví. Hlavním posláním ÚNMZ je zabezpečovat úkoly vyplývající ze zákonů České republiky upravujících technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví a úkoly v oblasti technických předpisů a norem uplatňovaných v rámci členství ČR v Evropské unii. Od roku 2009 zajišťuje také tvorbu a vydávání českých technických norem, předtím tuto oblast zajišťoval Český normalizační institut, který byl zrušen. ÚNMZ spadá do gesce Ministerstva průmyslu a obchodu. ÚNMZ zastupuje ČR v ISO. ÚNMZ produkuje v současné době systém ČSN Online obsahující všechny normy (placený, <http://csnonline.unmz.cz/>).

4.4 Právní informace

Obor, který se právními informacemi, jejími systémy a tak i službami, se u nás historicky ustanovil jako právní informatika. Dnes se již tento termín nepoužívá, neboť pojem informatika se nyní chápe jako obor zabývající se informačními technologiemi. Za zakladatele tohoto oboru se u nás považuje autor díla *Právo a informace* prof. Viktor Knapp [Knapp, 1963]. Tento obor u nás také rozvíjel Jiří Cejpek, nestor oboru informační věda v ČR,

kteřý několik let projektoval a provozoval systémy právních informací. Mj. spolupracoval právě s prof. Knappem na projektu ASPI. V historickém kontextu je třeba také zmínit práci „Základy právní informatiky“ Františka Cvrčka a Františka Nováka.

Podstatou právních služeb, z hlediska jejich uživatele, tedy fyzického či právního subjektu náležející k dané zemi, kde je právo aplikováno, je potřeba právní řád dané země respektovat a dodržovat, přičemž je nutno zdůraznit i známou formulaci: „Neznalost zákona neomlouvá“. Stát je tak povinován informovat, tedy zajistit informační službu tak, aby informace o právním řádu a jeho zákonech byly dostupné. Tato povinnost je stanovena zákonem, který určuje, jak tyto informace zveřejňovat. Zpravidla ve většině zemí se jedná o věstník s názvem *Sbírka zákonů* nebo obdobným.

V ČR je tato povinnost určena zákonem č. 309/1999 Sb. ze dne 11. listopadu 1999 o Sbírce zákonů a o Sbírce mezinárodních smluv [ČR, 309/1999] ve znění posledních předpisů, její poslední změnou je zatím zákon č. 380/2005 Sb. Zákon předepisuje, jaké předpisy jednotlivé orgány zveřejňují v této Sbírce. Právní předpisy a další právní akty stanovené tímto zákonem se vyhláší neprodleně, nejpozději do 30 dnů ode dne jejich doručení Ministerstvu vnitra ČR, které zajišťuje také vydávání a šíření Sbírky zákonů.

Z hlediska informačních služeb je důležité, že přímo v zákoně je zakotveno, že: „Ministerstvo vnitra zveřejňuje způsobem umožňujícím dálkový přístup stejnopis Sbírky zákonů vydávané po 4. květnu 1945 a Sbírky mezinárodních smluv“. Tato formulace odkazuje na zákon 106/2001 Sb. o svobodném přístupu k informacím, dálkový přístup lze interpretovat jako přístupnost prostřednictvím sítě internet. Sbírka zákonů a její archiv do r. 1945 je tak dostupná na stránkách Ministerstva vnitra ČR (aktuálně <http://www.mvcr.cz/clanek/sbirka-zakonu.aspx>). Zákony jsou zveřejněny také na Portálu veřejné správy České republiky (<http://portal.gov.cz>), kde je lze nalézt v úplném aktuálním znění (zákon se zapracovanými změnami). Klasicky si Sbírku zákonů lze zakoupit i v papírové podobě (současná cena každé částky, tj. jednoho čísla Sbírky zákonů, je 25 Kč). Dále, kraje a hlavní město Praha jsou povinny umožnit v pracovních dnech každému nahlížení do Sbírky zákonů, Sbírky mezinárodních smluv a Úředního věstníku Evropské unie; obce, městské obvody a městské části pak pouze do Sbírky zákonů.

Na úrovni Evropské unie (EU) tuto službu zařizuje Úřední věstník Evropské unie (Official Journal of the European Union), který vydává Úřad pro publikace EU, jehož cílem je za co nejlepších podmínek zajišťovat vydávání publikací orgánů Evropských společenství a EU. Věstník je vydáván denně v 22 jazycích. Tento úřad také zajišťuje on-line bezplatné zveřejnění věstníku prostřednictvím portálu EUR-lex (<http://eur-lex.europa.eu/cs/>). Stejně tak další státy mají své systémy zpřístupňování, většina legislativy je dnes online.

Právní informace jsou samozřejmě také zpracovávány komerčními subjekty, a to především jednotlivé zákony do tzv. systémů právních informací (databázi). Mezi nejznámější v této oblasti patří systém ASPI od producenta Wolters Kluwer, informace o právech v západních zemích poskytuje systém Westlaw, okrajově jsou právní informace obsaženy v LexisNexis. Podrobné rozpracování informačních zdrojů z oblasti práva lze nalézt v *Elektronické zdroje právních informací v České republice* [Schwarz, 2001].

4.5 Informace průmyslově-právní ochrany

Informace průmyslově-právní ochrany jsou velmi důležitým zdrojem informací a jsou mimo jiné zahrnuty také do výkonnosti ekonomik v rámci statistických ukazatelů. Patentových

systemů je velké množství, na území EU v současné době vrcholí snahy o jejich sjednocování a harmonizaci. Celosvětovým trendem je pak zpřístupňování patentových informací ve formě plných textů bezplatně [Fabián, 2009].

Informacemi z této oblasti se věnuje ve svých publikacích D. Pičman, který zpracovává i složitou problematiku patentových rešerší a analýz [Pičman, 2004].

Ochranu lze uplatňovat na:

- patenty
- užitné vzory
- průmyslové vzory
- ochranné známky
- topologie polovodičových výrobků

Patent je výlučné právo na využívání vynálezu, majitel patentu se může měnit. Zřízení patentu začíná podáním patentové přihlášky. Patent je vázán geograficky; díky smlouvě World Patent Treaty (podpis r. 1970) je možné využívat patenty i ve více státech. Patentová ochrana trvá 20 let, je nutné po celou dobu platit patentové poplatky. Užitný vzor je technické řešení, říká se mu malý patent. Průmyslový vzor ochraňuje postupy určené pro úpravu výrobků. Ochranné známky nejčastěji registrují loga, slova a fráze, jednoznačně identifikují jejich majitele a co reprezentují.

Centrální světovou institucí je World Intellectual Property Organization známá pod zkratkou WIPO, která mimo to také rozvíjí normalizaci a mezinárodní patentové třídění. Informace jsou zdarma včetně plných textů, patenty jsou zpřístupněny v systému PatentScope (<http://www.wipo.int/patentscope/en/>). WIPO také sestavuje patentové statistiky. V Evropě funguje European Patent Organization (EPO), který svá data poskytuje zdarma skrze databázi Esp@cenet, jejíž rozhraní je k dispozici v jednotlivých národních jazycích Evropských států (<http://cz.espacenet.com/>). Naopak za úplatu vytváří databázi INPADOC, která obsahuje bibliografická data a informace o právních stavech. Patentové statistiky a šetření tradičně zpracovává OECD a u nás také Český statistický úřad.

Jak jsme uvedli výše, v ČR nejsou informace spojené s průmyslovým vlastnictvím předmětem zákona o svobodném přístupu k informacím, nýbrž samostatnými zákony. Orientační přehled zveřejňuje na svých stránkách Úřad průmyslového vlastnictví (<http://upv.cz/>), který tyto záležitosti v ČR spravuje. Na svých stránkách také online zpřístupňuje databáze patentů a ochranných známek, průmyslových vzorů, ochranných známek platných v ČR a databázi označení původu a zeměpisných označení.

Čistě komerčním systémem je Derwent World Patents Index, který vyvíjí v současné době Thomson Reuters. Obsahuje kolem 19 mil. jedinečných vynálezů a je oproti zdrojovým patentovým datům vylepšována. Data pochází z cca 40 patentových autorit na světě.

4.6 Informace o životním prostředí

Dalším příkladem povinně poskytovaných dle zákona, může být oblast životního prostředí. V ČR má každý občan právo na informace o životním prostředí. To je zajištěno zákonem č. 123/1998 Sb. o přístupu veřejnosti k informacím o životním prostředí. Ministerstvo životního prostředí i za tímto účelem zřídila Českou informační agenturu životního prostředí – CENIA. V souvislosti s tímto lze i zmínit např. povinné označování ekologicky šetrnějších výrobků. Informace o environmentalistice shrnuje Jan Činčera v *Humanistická environmentalistika a environmentální informační systémy* [Činčera, 2001].

4.7 Informace o výzkumu a vývoji

Informace z výzkumu a vývoje, který byl financován z veřejných zdrojů, by logicky měly být přístupny veřejnosti. To však ne vždy bylo pravidlem a ani dnes toto není zcela naplňováno. I proto je důležité zveřejnění Nařízení č. 189 (z 21. 9. 1985) prezidenta R. Reagana k otázce *Národní politiky přenosu vědeckých, technických a inženýrských informací* (<http://www.fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-189.htm>), které sdělovalo, kromě jiného, aby byl co největší objem produktů pocházejících z výzkumu dostupný veřejnosti bez omezení [Bratková, 2008].

V rámci EU funguje portál Evropské komise s názvem CORDIS (Community Research and Development Information Service, <http://cordis.europa.eu/>), který poskytuje informace o výzkumu a vývoji v EU, a to především o tzv. Rámcových programech (Framework Programmes, aktuální je 7. rámcový program), což je největší mechanismus rozdělování financí do oblasti výzkumu a vývoje. CORDIS obsahuje kromě veškerých dokumentů týkajících se rámcových programů také databázi projektů, které jsou z nich financovány.

Zákon České národní rady č. 300/1992 Sb., o státní podpoře vědecké činnosti a vývoje technologií, zřídil v roce 1992 Radu vlády České republiky pro vědeckou činnost a vývoje technologií a. Dnes – činnost rady (co mají za povinnost), jak je rada složena. Odpovídá za správu databáze: CEP, RIV, CEZ, VES. Vše dnes v rámci ISVaV.

4.8 Použité zdroje

BRATKOVÁ, Eva. *Dokumentografické systémy patentových a normativních dokumentů: studijní materiál*. Praha: Ústav informačních studií a knihovnictví FFUK; 2001, 21 s.

BRATKOVÁ, E. *Otevřený přístup a digitální knihovny v oblasti vědy a výzkumu (vybrané systémy)*. Ústav informačních studií a knihovnictví, 2008. 126 s. Dostupné na portálu Elektronické studijní texty (<http://texty.jinonice.cuni.cz>).

CEJPEK, Jiří. *Úvod do právní informatiky*. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1997. 94 s. ISBN 80-7184-336-9.

CVRČEK, František ; NOVÁK, František ; BINKO, Petr. *Základy právní informatiky*. Brno : Masarykova univerzita, 1992.

Česko. *Portál veřejné správy České republiky : na úřad přes internet* [online]. c2003-2010 [cit. 2010-06-26]. Dostupné z WWW: <<http://portal.gov.cz/>>.

Česko. Zákon ze dne 11. listopadu 1999 o Sbírce zákonů a o Sbírce mezinárodních smluv. In *Sbírka zákonů České republiky*. 1999, částka 101, č. 309, s. 6578-6581. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1999/sb101-99.pdf>>.

Česko. Zákon ze dne 11. května 1999 o svobodném přístupu k informacím. In *Sbírka zákonů České republiky*. 1999, částka 39, č. 106, s. 2578-2582. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1999/sb039-99.pdf>>.

Česko. Zákon ze dne 24. června 2004 správní řád. In *Sbírka zákonů České republiky*. 2004, částka 174, č. 500, s. 9782-9827. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/2004/sb174-04.pdf>>.

Česko. Zákon ze dne 8. června 1998 o právu na informace o životním prostředí. In *Sbírka zákonů České republiky*. 1998, částka 42, č. 123, s. 5442-5445. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1998/sb042-98.pdf>>.

Česko. Ministerstvo vnitra. *Ministerstvo vnitra České republiky : Sbírka zákonů* [online]. 2010 [cit. 2010-05-29]. Dostupné z WWW: <<http://www.mvcr.cz/clanek/sbirka-zakonu-stejnopisy-sbirky-zakonu.aspx>>.

ČINČERA, Jan. Humanistická environmentalistika a environmentální informační systémy. In: Papík, R., Stöcklová A., Souček, M. [ed.]. *Informační studia a knihovnictví v elektronických textech I., Interaktivní modulární výukový systém na podporu informačního a knihovnického vzdělávání* [CD-ROM]. Praha : ÚISK FF UK, 2001. 54 s.

Evropská unie. *Europa : Portál Evropské unie* [online]. c1995-2010 [cit. 2010-06-26]. Dostupné z WWW: <<http://europa.eu/>>.

Evropská unie. Úřad pro publikace. *EUR-Lex : Přístup k právu Evropské unie* [online]. 2010, 25.5.2010 [cit. 2010-05-29]. Dostupné z WWW: <<http://eur-lex.europa.eu/cs/>>.

Freedom of information legislation. In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, last modified on 27.5.2010 [cit. 2010-05-29]. Dostupné z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Freedom_of_information_legislation>.

FABIÁN, Ondřej. *Elektronické informační zdroje* [online]. 2009 [cit. 2010-07-28]. Dostupné z WWW: <http://texty.jinonice.cuni.cz/studijni-texty/fabian-ondrej/fabian_01.pdf/attachment_download/file>.

KNAPP, Viktor. *Právo a informace*. 1. vydání. Praha : Academia, c1988. 298 s.
SCHWARZ, Josef. Elektronické zdroje právních informací v České republice. In: Papík, R., Stöcklová A., Souček, M. [ed.]. *Informační studia a knihovnictví v elektronických textech I., Interaktivní modulární výukový systém na podporu informačního a knihovnického vzdělávání* [CD-ROM]. Praha : ÚISK FF UK, 2001. 21 s.

PIČMAN, Dobroslav. *Patentové a známkové informace a rešerše*. Vyd. 1. Praha : Vysoká škola veřejné správy a mezinárodních vztahů v Praze, 2004. 207 s. ISBN 80-86855-03-1.

VICKERY, Brian C.; VICKERY, Alina. *Information Science in Theory and Practice*. 3rd revision enlarged. München : K. G. Saur, 2004. 400 s. ISBN 3-598-44008-1.

5 KOMERČNÍ PRODUCENTI A JEJICH SLUŽBY

Tato kapitola má za cíl osvětlit spíše všechny aspekty informačních služeb než být jejich popisným zdrojem. Kapitola uvádí teoretické aspekty komerčních služeb, jako je pojetí informace jako zboží, věnuje se také pragmatickým záležitostem, jako je financování komerčních služeb v ČR pro veřejné instituce (knihovny aj.). Detailní výčty jednotlivých služeb s jejich charakteristikami lze získat ve specificky zaměřených materiálech týkající se dokumentografických informačních systémů nebo informačních fondů a služeb (např. [Fabián, 2009]). Příklady jednotlivých databází podle jejich typu/oboru jsou zpracovány v kapitole 8- *Příklady databází odborných informací a dalších služeb*.

5.1 Informace jako zboží

Zpět však obecně ke komerčním službám. Nejprve obecně, zamysleme nad tím, kdy informace začala být zbožím, nebo tedy v dnešním charakteru komerční službou. V určitém ohledu se informace stala zbožím již velmi dávno, zejména uvážíme-li aspekt, kterému dnes říkáme tajné služby. Dalším milníkem mohlo být započítání potřebného materiálu a kapacity zpracovatele: tedy když vznikly knihy ve smyslu knihtisku, tedy z tohoto pohledu efektivní zachycení informace. Dnes se však mimo „výrobních nákladů“, které naopak často do ceny započítány nejsou, projevuje mnohem více nutnost jejich zpracování. Samozřejmě, to se vždy dělo i v knihovnách (a jiných organizovaných sbírkách), nicméně komerční služba je založena zejména na tom, že v množství dnes publikovaných informací, a to ať už veřejně či komerčně, přináší přidanou hodnotu většinou ke specifickému výběru z této velké množiny. Ačkoliv existují globální projekty (WorldCat apod.), je nutno si připustit, že tyto snahy, jakkoliv přínosné, budou vždy jistým způsobem nedokonalé a neúplné, že největší prostor a tím zisk se vyvíjí právě skrze specializaci služby. Jako příklad uveďme dokumenty v důsledku právního systému v zemi. Ačkoliv jsou v knihovnách k dispozici sbírky zákonů, na několika veřejných portálech digitální sbírky těchto materiálů, současné soukromé společnosti věnující se právu se v podstatě neobejdou bez specializovaných systémů, jako je např. ASPI. A to proto, že právě díky úzké specializaci je jejich úsilí směřováno na vylepšování služby pro konkrétní uživatele, kteří by jinak toto úsilí museli vynaložit sami, což je často nereálné. Druhým specifickým příkladem mohou být chemické faktografické databáze nebo databáze klinických studií pro obor medicíny. Nicméně, připomeňme kapitolu o integraci, neboť i tyto zdroje tomuto trendu do určité míry podléhají.

S komerčními službami nutně souvisí teorie informace jako zboží. Teorie informace, které jsou velmi mnohočetné, i ve svém ekonomickém pojetí nachází mnoho různých interpretací, neboť je pro ekonomiku značně problematickým pojmem. A to především právě pro svoji nevyjasněnou podstatu a pro velmi obtížné teoretické dohadování o hodnotě a nákladech informace. Shrnuto, to co u informace chybí, je její kvantifikace. Kvantifikace totiž nutně závisí i na její kvalitě, kterou dodnes taktéž nedokážeme obecně definovat. Informaci jako zboží řešili již např. F. Machlup nebo M. Porat, jejichž snahy datujeme do počátku druhé poloviny 20. století. V ekonomickém pojetí je zřejmé, že informace je přenositelná, má určitou míru užitku a může mít hodnotu [Bates, 1990]. Toto vymezení s sebou nese problémy. Jedním z nich je to, zda je informace veřejná nebo soukromá. Dále to, co ji vymezuje od zboží je to, že nelze vymezit její efektivitu – je neomezeně reprodukovatelná, čímž zároveň zůstává jak nákupci, tak prodejci a není jistý a definovatelný její přínos.

5.2 Digitální knihovna jako produkt

Nicméně v kontextu informačních služeb uvažujeme poměrně jasně daný produkt. Jedná se především o sbírky informací s přidanou hodnotou. Přidanou hodnotou jsou zde právě způsoby organizace, ať už se jedná o thesaury, rejstříky nebo jiné nástroje pro pořádání informací, nebo rozhraní a jejich možnosti (včetně vyhledávání atp.), kterým je sbírka vybavena, nebo také vůbec obsahem sbírky samotným. V reálné podobě je zde na mysli zejména databáze publikací, zejména odborných, i když ne nevyhnutelně, které jsou za úplatu zpřístupňovány. Každou takovou sbírku dnes, po přechodu do digitálního světa, můžeme považovat za digitální knihovny. Služby, které jsou zpoplatněny zejména pro zaplacení nákladů na jejich vykonání, ať už se jedná o MVS (v národním i mezinárodním měřítku) nebo informace poskytované dle zákona o svobodném přístupu k informacím (v případě ČR), nelze považovat jako komerční.

Jako digitální knihovna je pak myšlena spravovaná sbírka informací spolu s odpovídajícími službami, přičemž informace jsou uloženy v digitální podobě a jsou dostupné prostřednictvím sítě [Arms, 2000]. Mezi služby digitálních knihoven, které často mohou tvořit základ zpoplatnění, je adresné a aktuální zaslání informací, tj. u služeb jako jsou tiskové agentury, ekonomické agentury apod. Zcela jistě dosud nevymizela praxe databází dostupných v offline režimu - posledním vývojovým krokem před dostupností po síti bylo zaslání CD či jiných rozsáhlých datových nosičů s aktualizacemi - nicméně forma organizace těchto databází jako digitální knihovny dnes zcela jistě převládá i na těchto nosičích.

5.3 Přístup ke službám

Jak již bylo řečeno, co se týče technického hlediska, jsou databáze dnes k dispozici především online skrze internet (a tedy v reálném čase). Většina producentů a provozovatelů databází umožňuje přístup skrze identifikaci IP adresy z daného rozsahu IP adres, velmi rozšířená je dnes pak i možnost vzdáleného přístupu. Vzdálený přístup je nezbytný k tomu, aby mohl uživatel k databázím přistupovat i z domova a jiných míst, tedy z jiné IP adresy než jsou vymezeny ve smlouvě. Vzdálený přístup může zajistit buď instituce uživatele prostřednictvím technického řešení založeného na principu, kdy je uživateli přidělena IP adresa z povoleného rozsahu místo jeho původní IP adresy (VPN protokol, EZ proxy apod.). Poskytnout jej může i přímo poskytovatel služby, který umožní registrovanému uživateli po jeho ověření knihovnou instituce přístup odkudkoli. Třetí možností je synergie obou dvou stran a třetího poskytovatele technického řešení, které zajišťuje jednotnou identifikaci do více zdrojů od různých poskytovatelů. Obě dvě strany pak musí dané technické řešení podporovat (zavedení těchto nástrojů nemusí být vždy zcela jednoduché a bezproblémové). Tyto služby jsou označovány jako access management systém a jedná se např. o Shibboleth, který je zaváděn i v ČR, nebo v anglickém prostředí služba Athens.

5.4 Zprostředkování komerčních služeb v ČR

Služby, resp. nákup databází může být zajištěn přímo, nebo přes zprostředkovatele. V ČR se praktikují oba dva způsoby, nicméně lze konstatovat, že zprostředkování je zde mnohem běžnější než v západní Evropě. Zprostředkovatel pomáhá s vyjednáváním cen a licenčních podmínek. Mezi největší zprostředkovatele v ČR patří:

Albertina icome – www.aip.cz

Je jednou z nejstarších firem v tomto oboru na trhu. Zprostředkovává produkty od mnoha poskytovatelů, mezi nimi např. ProQuest, GALE, McGraw-Hill, Wolters/Kluwer, K. G. Saur, CABI, Oxford University Press, John Wiley & Sons a mnoho dalších. Provozuje portál www.infozdroje.cz, kde je na základě IP adresy určeno, k jakým zdrojům má uživatel přístup. Obsahuje také referenční materiál a informuje o novinkách v oblasti. Albertina icome je mimo jiné pořadatelem největší konference z oblasti informačních zdrojů Inforum (www.inforum.cz) s mezinárodní účastí.

Suweco – www.suweco.cz

Je taktéž poměrně tradičním zprostředkovatelem, na trhu se pohybuje od r. 1997. Mezi vlajkové lodě jejího portfolia patří databáze společnosti Elsevier (Scopus, ScienceDirect aj.), dále zastupuje Academic Press, Cambridge University Press, Reaxys (bývalý Beilstein), Emerald, Wiley-Blackwell, Kluwer, Springer, Sage a další.

5.5 Financování komerčních informačních služeb v ČR

Komerční informační služby, i přes to, že někteří producenti nabízejí pro region střední či východní Evropy nižší ceny než je to v Evropě západní, jsou velmi finančně náročné. Zejména v prostředí veřejně financovaných vysokých škol, jejichž velká část trvale upozorňuje na podfinancování vysokoškolského sektoru. Bez informačních zdrojů však nelze zabezpečit strategický rozvoj výzkumu a vývoje, jakož ani zaštitit v současnosti nároky kladené skrze hodnocení výsledků výzkumu, vývoje a inovací, na nichž závisí část financování institucí činných ve výzkumu.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) proto již tradičně zabezpečuje financování klíčových zdrojů. Prostřednictvím vypisovaných programů podpory přiděluje projektům, které splnily kritéria programu, uspěly a byly zařazeny k financování, finanční zdroje na víceleté financování těchto informačních služeb. V letech 2004-2008 takto fungoval program 1N, do kterého bylo v průběhu tohoto období investováno 613 mil. Kč. Po jeho ukončení na něj měl navázat program INFOZ, který se však kvůli využití evropských prostředků nevyhnul velkému zdržení a s tím spojeným problémům. Některé klíčové zdroje tak byly zafinancovány přímo z rozpočtu MŠMT, neboť by jinak došlo k ukončení jejich poskytování na území ČR. Program INFOZ byl nakonec vypsán v létě 2009 a již v září započaly projekty, které byly vybrány k financování. Projekty jsou průběžně monitorovány a vyhodnocována jejich efektivnost. Všechny podpořené projekty jsou uvedeny v Informačním systému pro vědu a výzkum na www.isvav.cz.

Vzhledem k finanční náročnosti informačních služeb je v ČR zavedeno pořizování zdrojů nikoliv pro jednotlivé subjekty, ale pro konsorcia. Konsorcium je sdružení institucí, které mají o dané zdroje zájem, za které hlavní zodpovědnost přebírá jeden z členů, vedoucí konsorcium. V kontextu výše popsaného financování zdrojů v ČR pak o projekt podpory žádá právě konsorcium a nikoliv instituce samotné. Tento přístup ve svém programu podporuje i MŠMT, neboť sdružením více členů dojde k vyšší objednávce a výhodnější pozici pro vyjednání ceny, což v konečném důsledku přináší každé instituci nižší jednotkovou cenu.

Samozřejmě, informační zdroje nejsou pořizovány jen z výše uvedeného programu, ale také z vlastních prostředků nebo z dalších programů, zejména výzkumu, kdy si vědci ve vlastních projektech vymezí část rozpočtu na jejich pořízení.

5.6 Použitá literatura

ARMS, W.Y. *Digital Libraries*. Cambridge: MIT Press, 2000. ISBN 0-262-01880-8.

BATES, Benjamin J. Information as an Economic Good : A Re-Evaluation of Theoretical Approaches. *Mediation, Information, and Communication : Information and Behavior* [online]. 1990, Volume 3, 3, [cit. 2010-08-01]. s. 279-394. Dostupný z WWW: <<http://www.cci.utk.edu/~bates/papers/ica85-infoecongood.pdf>>.

FABIÁN, Ondřej. *Elektronické informační zdroje* [online]. 2009 [cit. 2010-07-28]. Dostupné z WWW: <http://texty.jinonice.cuni.cz/studijni-texty/fabian-ondrej/fabian_01.pdf/attachment_download/file>

6 VOLNÝ PŘÍSTUP - OPEN ACCESS

V rámci rozvoje informačních a komunikačních technologií lze vysledovat hnutí, které se snaží zasáhnout poskytovatele komerčních služeb a nabídnout alternativu, která je bezplatná. To je umožněno dostupností technologií a možnostmi sítě internet. Jako příklady lze jmenovat např. vyvinutí alternativních operačních systémů k Windows, vyvinutí internetové encyklopedie Wikipedia nebo internetové prohlížeče jako Mozilla nebo Google Chrome, které už na trhu převažují. Mezi tyto snahy lze zařadit i např. Creative Commons, jež se snaží o alternativu ke Copyrightu, kdy si sám tvůrce určuje, jak chce své dílo ochraňovat. Stejně tak i v odborné komunikaci začaly vznikat volné archívy; prvotní motivace byla především v potřebě zkrátit dobu publikačního procesu a možnost vyměňovat si vzájemně své vědecké výsledky. Průkopníci této oblasti byli zejména fyzici. Tento přístup se souhrnně označuje jako Open Access, tedy „volný přístup“ (často se užívá také otevřený přístup).

Open Access označuje trvalý a bezplatný online přístup k dokumentům, zejména úplným textům, pro všechny uživatele. Bezplatný neznamena, že jsou zdarma vytvářeny [Bratková, 2008], naopak některým z nich autor musí platit, aby byla do repozitáře jeho publikace zařazena. Vlastník copyrightu dává jednoznačné svolení k jejich neomezenému čtení, stahování, kopírování, sdílení, ukládání, tištění, vyhledávání a hypertextovému propojování [Hardy, 2005] [Bratková, 2008]. Iniciativa volného přístupu se v historii datuje k r. 1990, historicky vzniklo mnoho různých uskupení a hnutí; historii přehledně podává Suber v materiálu *Časový přehled hnutí volného přístupu* [Suber, 2008].

Nutno dodat, že s iniciativami volného přístupu souvisí i rozvoj digitálních knihoven, metadat nebo nástrojů integrace. Např. protokoly pro efektivní integraci byly uvedeny právě organizacemi podporující volný přístup (jako např. protokol OAI-PMH pro sběr metadat nebo OAI-ORE pro výměnu digitálních objektů).

V rámci Open Access do informačních služeb tak spadají zejména časopisy, tematické repozitáře nebo institucionální repozitáře. Svou povahou Open Access repozitáře často obsahují šedou literaturu.

6.1 Iniciativy a projekty Open Access

Zmiňované protokoly vyvinula iniciativa Open Archive Initiative (<http://www.openarchives.org/>), která je jednou z nejznámějších a zaměřuje se zejména na integraci lokálních zdrojů. Budapest Open Access Initiative (<http://www.soros.org/openaccess/>) je další iniciativou, která zejména trvá na bezplatnosti [Bratková, 2008], kterou se předchodí ne vždy daří zachovat. Volný přístup je podporován i veřejnou správou, otevřeně k němu vyzývá např. Evropská komise, které mj. zřizuje databázi výsledků výzkumu a vývoje založenou na volném přístupu. Jako další lze jmenovat projekt SHERPA (<http://www.sherpa.ac.uk/>), který se také snaží o rozvoj problematiky Open Access. Významným je jeho projekt RoMEO, který eviduje vydavatele, kteří umožňují autorům autoarchivaci preprintu či postprintu na bezplatné bázi v digitálních repozitářích [Fabián, 2009].

6.2 Platformy elektronických archivů

Repozitáře jsou často stavěny na softwarech, které jsou k dispozici právě díky výše uvedeným iniciativám nebo institucím aktivních v oblasti volného přístupu. Již v r. 2002 CERN zveřejnil

a zdarma poskytl software pro zabezpečení provozu elektronických archivů CDSWare (<http://cdsweb.cern.ch/>). Na University of Southampton, která provozuje několik repozitářů, vznikl software EPrints (<http://www.eprints.org/>), jež je dnes jedním z nejrozšířenějších. Nejpočetnější zastoupení má v adresářích repozitářů s volným přístupem software DSpace (<http://www.dspace.org/>), který byl vyvinut na MIT a je taktéž jako open source poskytován zdarma. Z dalších řešení na bázi open source je nepochybně namísto jmenovat technologii Fedora (<http://www.fedora-commons.org/>). Mezi open source systémy řadíme také Greenstone Digital Library (<http://www.greenstone.org/>). V ČR na Univerzitě Karlově se zavádí DigiTool (<http://digitooll.is.cuni.cz/>), který zajišťuje firma ExLibris.

6.3 Open Access repozitáře

Mezi nejvýznamnější a nejstarší na poli repozitářů s volným přístupem patří Arxiv.org (<http://lanl.arxiv.org/>), který byl spuštěn v r. 1991. Je provozovaný Cornell University a obsahuje přes 600 000 e-printových záznamů. Repozitář má svou odbornou komisi, která rozhoduje o zařazení příspěvku. Repozitář je obsahově zaměřen na fyziku, matematiku, počítačovou vědu, kvantitativní biologii a statistiku. Za svou dobu trvání již pod svá křídla přebral řadu menších repozitářů (např. CoRR – Computing Research Repository).

V oblasti knihovnictví a informační vědy je k dispozici repozitář E-LIS (E-prints in Library and Information Science) na adrese <http://eprints.rclis.org/>. Jednou z jeho priorit je zpřístupňování informačních materiálů v národních jazycích [Fabián, 2009], i díky tomu je v něm dnes cca dvacítkou českých publikací. Dalším archivem je @rchiveSIC francouzské provenience (<http://archivesic.ccsd.cnrs.fr/>), oborově vymezen na oblast informací a komunikace, což je tradiční pojetí této oblasti ve frankofonních zemích. Repozitář DLIST (Digital Library of Information Science and Technology) vyvinula Škola informačních zdrojů a knihovnictví na University of Arizona (<http://sirls.arizona.edu/>).

Dále máme k dispozici archiv anglické univerzity v Southamptonu CogPrints (<http://cogprints.org/>) zaměřený na kognitivní vědy, nebo též univerzity v oblasti elektroniky a počítačových věd ECS EPrints Repository (<http://eprints.ecs.soton.ac.uk/>). Projekt New Zealand Digital Library (<http://www.nzdl.org/>) nabízí několik tematicky vymezených repozitářů, vznikl na Univerzitě Waikato a primárně byl zaměřen na obsah z oblasti počítačové vědy, dnes obsahuje mnoho dalších archivů. V ekonomii je významný systém RePEC – Research Papers in Economics (<http://repec.org/>), který je jedním z nejrozsáhlejších co do počtu záznamů, z nichž většina je dostupná jako plný text. Má zabudovanou službu CitEc, která sleduje citace. Jedním z největších institucionálních repozitářů je CERN Document Server (<http://cdsweb.cern.ch/>), který slouží jak jako preprintový archiv, tak jako bibliografický repozitář s propojením na návazné služby, např. u knih na Amazon.com, kde je lze zakoupit. Obsahuje přes 1 mil. záznamů.

Dříve byl významný systém NCSTRL (Networked Computer Science Technical Reference Library), který byl i členem Open Archive Initiative, soustředil se na počítačovou vědu, nicméně r. 2007 byl ukončen. Specifickou iniciativou je projekt Driver, Digital Repository Infrastructure Vision for European Research, který nejen, že zpřístupňuje na svých stránkách <http://www.driver-community.eu/> dokumenty z 260 repozitářů, ale také se stará o rozvoj této problematiky nejen na úrovni EU, která projekt financuje.

Jelikož tyto repozitáře nevyvíjí marketingové aktivity a nezviditelňují se, jsou zřízeny adresáře. Jedním z nich je ROAR (Registry of Open Access Repositories) na <http://roar.eprints.org/>, který jich registruje okolo 2000, mezi nimi i 6 českých archivů.

Registrace funguje na dobrovolném přístupu. ROAR poskytuje vyhledávání podle zemí, softwaru a typu repozitáře, vyhledané záznamy lze také řadit podle více ukazatelů. Podobný počinem je OpenDOAR (Directory of Open Access Repositories) na <http://opendoar.org/>, který je veden pod projektem SHERPA, ve kterém se sdružují instituce pro rozvoj repozitářů s volným přístupem. Obsahuje o něco méně repozitářů než předchozí projekt. Naopak umožňuje vyhledávání repozitářů podle více kritérií (navíc oblast, jazyk, typ obsahu) a navíc i prohledávání obsahu repozitářů. Údaje z těchto systémů jsou vizualizovány přes Google Maps pomocí služby Repository66.org <http://maps.repository66.org/>, kde jsou na mapě zakresleny jednotlivé repozitáře. Rozsáhlým zdrojem repozitářů je také projekt, který se zaměřuje na jejich hodnocení zejména pomocí webometrických metod, a to Ranking Web of World Repositories (<http://repositories.webometrics.info/>). Open Archive Initiative také zpřístupňuje katalog repozitářů, které používají protokol OAI-PMH – OAIster na www.oaister.org/, na kterém spolupracuje i OCLC.

Detailní popis Open Access lze nalézt v materiálu Evy Bratkové *přístup a digitální knihovny v oblasti vědy a výzkumu (vybrané systémy)* z r. 2008 [Bratková, 2008], resp. Ondřeje Fabiána *Elektronické informační zdroje* z r. 2009 [Fabián, 2009]. Vzhledem k tomu, že se tyto informační služby velmi rychle mohou proměňovat, je vhodné informace ověřovat přímo na patřičných stránkách.

6.4 Open Access časopisy

Historie Open Access začala již v r. 1989. Jedním z prvních byl časopis *Psychology* (<http://psycprints.ecs.soton.ac.uk>), sponzorován Americkou psychologickou společností, dalším *The Public-Access Computer Systems Review (PACS Review)* pro obor počítačové vědy (<http://epress.lib.uh.edu/pr/pacsrev.html>). Ačkoliv komerční vydavatelé výrazně převažují nad volným přístupem, dnes je časopisů s volným přístupem již okolo 20% [Björk, 2009]. V budoucnu dokonce někteří tradiční vydavatelé plánují začít vydávat své časopisy v režimu Open Access, Springer Science ohlásil vydání prvních na začátku r. 2011 (<http://www.springeropen.com/>). Pro orientaci mezi časopisy s volným přístupem slouží adresář *Directory of Open Access Journals (DOAJ)*, přístupný na <http://www.doaj.org/>.

6.5 Použitá literatura

BJÖRK, Bo-Christer, et al. Open Access to the Scientific Journal Literature : Situation 2009. *PLOS one* [online]. 23. 6. 2010, 5, 6, [cit. 2010-08-29]. Dostupný z WWW: <<http://www.plosone.org/article/info:doi/10.1371/journal.pone.0011273>>. ISSN 1932-6203.

BRATKOVÁ, E. *Otevřený přístup a digitální knihovny v oblasti vědy a výzkumu (vybrané systémy)*. Ústav informačních studií a knihovnictví, 2008. 126 s. Dostupné na portálu Elektronické studijní texty (<http://texty.jinonice.cuni.cz>).

FABIÁN, Ondřej. *Elektronické informační zdroje* [online]. 2009 [cit. 2010-07-28]. Dostupné z WWW: <http://texty.jinonice.cuni.cz/studijni-texty/fabian-ondrej/fabian_01.pdf/attachment_download/file>.

HARDY, R.; OPPENHEIM, Ch.; BRODY, T. aj. 2005. *Open Access Citation Information* [online]. September 2005 [cit. 2008-12-12]. Final Report - Extended Version. JISC Scholarly Communication Group. Ve formátu DOC. Dostupný z repozitáře ECS:

<<http://eprints.ecs.soton.ac.uk/11536/>>.

SUBER, P. 2008. *Timeline of the Open Access Movement* [online]. Last revised November 7, 2008 [cit. 2008-12-12]. Dříve pod názvem „Formerly called the Timeline of the Free Online Scholarship Movement“. Dostupný z WWW:
<<http://www.earlham.edu/~peters/fos/timeline.htm>> .

7 KNIHOVNY

Tradičním poskytovatelem informačních služeb jsou knihovny. Nejen knihovny, ale i střediska informačních služeb, centra informačních a studijních služeb a další variantní názvy, které zastřešují činnosti tradičně spojované s knihovnami veřejnými i odbornými. Informační služby jsou přímo závislé na typu knihovny a jejím dosahu. Národní knihovna má i ze zákona definované služby, které další knihovny plnit nemusí, naopak odborné knihovny a knihovny vědeckých a výzkumných pracovišť zase zajišťují činnosti potřebné zejména v této oblasti. Menší veřejné knihovny zase plní např. tzv. regionální funkci a provozují služby s tím spojené. Knihovny a jejich služby tedy navazují na českou legislativu.

Nejprve se však vraťme k pojmu knihovna. Dnes musíme rozlišovat dva pojmy – knihovna jako instituce a knihovna jako pojem užívaný v počítačové vědě (knihovny v programech) a v online prostředí (digitální knihovny, repozitáře). I když programové knihovny a digitální knihovny ze své podstaty vlastně informační služby poskytují – v této kapitole jsou tyto služby jasně vázány na instituci knihovny. Na knihovnu jako instituci však mohou být vázány digitální knihovny, které v takovém případě do problematiky knihoven zahrnujeme. Digitální knihovny a knihovny jako instituce mohou mít řadu společných rysů [Bartošek, 2001], a to např. v oblasti služeb: obě řeší přístupové metody, správu dat, akvizici, vyhodnocování, referenční služby nebo adresné rozšiřování informací.

Základním úkolem knihovnických služeb je uspokojování informačních a kulturních potřeb občana. U osobních informačních potřeb lze zejména vyzdvihnout, to, že knihovník může vystupovat v roli poradců, nebo směřují uživatele na správný informační kanál. Knihovníci se musí i o tyto potřeby zajímat, zjišťovat je, následně měnit profil svých knihoven a doplňovat je o referenční literaturu [Stöcklová, 2007]. Totéž v podstatě platí u profesních informačních potřeb, také se v čase přizpůsobují požadavkům uživatelů.

Služby jsou dynamickým prvkem v knihovním systému. Knihovna, ačkoliv část jejich služeb vychází z legislativy nebo z role knihovny jako servisního pracoviště dané instituce, své služby zavádí a případně ruší na základě informačních potřeb, které jsou zjišťovány od jejích uživatelů. Dnes se hojně využívá technologických nástrojů ke sledování chování uživatelů, jedním ze základních jsou uživatelské statistiky. Knihovny zde mohou využít mj. z bibliometrické a webometrické metody.

7.1 Legislativa v ČR

Jak již bylo řečeno, činnost knihovny je podmíněna legislativou. Národní knihovna – jako jednu ze svých služeb – na svých stránkách zveřejňuje přehled této legislativy včetně mezinárodních doporučení [NK, 2009]. Hlavním zákonem, který upravuje činnost knihoven je zákon č. 257/2001 o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon) [Česko, 257/2001]. Definuje systém knihoven:

- Národní knihovna České republiky (dále jen "Národní knihovna"), Knihovna a tiskárna pro nevidomé K. E. Macana, Moravská zemská knihovna v Brně, zřízené Ministerstvem kultury
- krajské knihovny, zřízené příslušným orgánem kraje
- základní knihovny, zřízené příslušným orgánem obce
- specializované knihovny.

Vymezuje, co jsou veřejné knihovnické a informační služby, včetně toho, kdy je jednotlivé z nich povinna knihovna poskytovat bezplatně. Hovoří o evidenci knihoven, kterou má pod správou Ministerstvo kultury, a definuje jednotlivé typy knihoven (od národní po specializované). Věnuje se evidenci a revizi knihovního fondu včetně vyřazování knih, uvádí základní podmínky meziknihovních výpůjčních služeb (MVS), zmiňuje také ochranu knihovního fondu. Samozřejmě uvádí základní pravidla financování knihoven.

Další legislativa, která se knihoven dotýká, je autorský zákon (aktuálně procházející změnami), povinný výtisk definovaný v rámci tiskového zákona, dále zákon o svobodném přístupu k informacím, ochrana osobních údajů, sbírky muzejní povahy, archivní legislativa a mnohé další.

Rozvoj a činnost knihoven je ovlivňována strategickými dokumenty, jako je aktuálně vznikající koncepce knihoven do r. 2020, vytvářená Ministerstvem kultury a skupinou odborníků. Mj. také existuje návrh doporučení pro knihovnickou legislativu v Evropě, kterou schválila Rada Evropy. Další mezinárodní dokumenty mj. i konkrétně k informačním službám lze nalézt taktéž v sekci Informace knihovnám Národní knihovny ČR.

7.2 Služby knihoven

Na služby knihoven jsou kladeny četné nároky. Především pro ně platí, že by měly být občanům poskytovány bez ohledu na rasu, národnost, vyznání, kulturní a politické zaměření, věk, tělesné či duševní postižení, pohlaví nebo sexuální orientaci. Základní služby knihoven financované z veřejných zdrojů by měly být uživatelům poskytovány bezplatně a rovnoprávně. Vzhledem k roli knihoven a předchozím nárokům by také webové stránky knihovny měly být zpracovány v souladu s pravidly přístupného webu s ohledem na potřeby zrakově a sluchově postižených uživatelů a uživatelů se sníženou hybností rukou nebo poruchami soustředění. Důležitá je i lokalita, je doporučováno umístění knihovny v centru sídelního útvaru nebo v blízkosti centra. Docházková vzdálenost pro okruh přímé působnosti nemá přesáhnout 15 minut pěší chůze nebo jízdy veřejným dopravním prostředkem hromadné dopravy. Pokud docházková vzdálenost přesáhne uvedený indikátor, je vhodné zajistit dostupnost zřízením pobočky, pojízdnou knihovnou nebo jiným způsobem [Stöcklová, 2007].

Lze těžko sestavit vyčerpávající seznam informačních služeb poskytovaných knihovnou. Některé z nich jsou poskytovány bezplatně, některé za úplat. Patří mezi ně (volně převzato z [ČR, 257/2001]):

- zpřístupňování knihovnických dokumentů z knihovního fondu knihovny nebo prostřednictvím meziknihovnických služeb z knihovního fondu jiné knihovny
- poskytování ústních bibliografických, referenčních a faktografických informací a rešerší
- zprostředkování informací z vnějších informačních zdrojů, zejména informací ze státní správy a samosprávy
- umožnění přístupu k informacím na internetu, ke kterým má knihovna bezplatný přístup
- umožnění přístupu k vnějším informačním zdrojům, ke kterým má knihovna bezplatný přístup, pomocí telekomunikačního zařízení

Z výše uvedených služeb jsou (mohou) být zpoplatněny:

- zpřístupňování knihovnických dokumentů z knihovního fondu knihovny, které mají povahu rozmnoženin zvukového či zvukově obrazového záznamu

- zpřístupňování knihovních dokumentů z knihovních fondů jiných knihoven zprostředkováním jejich rozmnoženin v rámci meziknihovních reprografických služeb
- zpřístupňování knihovních dokumentů z knihovních fondů knihoven v rámci mezinárodních meziknihovních služeb.

Knihovna může dále poskytovat tyto služby:

- umožnění přístupu k placeným informacím na internetu
- umožnění přístupu k placeným vnějším informačním zdrojům pomocí telekomunikačního zařízení
- kulturní, výchovná a vzdělávací činnost
- vydávání tematických publikací
- poskytování reprografických služeb
- poskytování písemných bibliografických, referenčních a faktografických informací a rešerší.

7.3 Národní knihovna a její služby

Ve vyspělých státech je běžná existence národní knihovny. I v ČR je tato zřízena. Jejich činnosti se napříč světem mohou lišit, ale některé poskytují takřka všechny z nich. Uvedme, jaké informační služby a činnosti přímo s nimi spojené má poskytovat Národní knihovna ČR (vybráno z [ČR, 257/2001]):

- má univerzální fond doplněný o specializované fondy
- trvale uchovává konzervační a historický fond
- vytváří souborný katalog
- zpracovává národní bibliografii
- je národním centrem zpracování meziknihovních výpůjčních služeb ČR

7.4 Knihovní služby pro speciální skupiny uživatelů

Knihovny poskytují své služby také pro speciální skupiny uživatelů, které jsou nějakým způsobem znevýhodněny proti běžným občanům. Vznikají také speciální knihovny, nebo speciální oddělení v rámci větších knihoven. Knihovny tak volně sledují Mezinárodní deklaraci lidských práv, která hovoří v rámci svobody projevu o svobodném přístupu k informacím bez ohledu na hranice.

Služby pro zdravotně postižené mají svá specifika (podle jejich handicapu, který je nutno překonat), a můžeme je rozlišit na služby pro [Kánská, 2001]:

- občany s oslabením zraku
- občany s oslabením sluchu
- občany s menší pohyblivostí
- občany s mentálním postižením

V případě fyzického přístupu k informacím je třeba odbourat architektonické překážky (tj. zajistit automatické otevírání dveří, výtahy, adekvátní studijní místa, dostatečný rozestup regálů, přizpůsobené WC apod.), v případě elektronického přístupu k informacím je třeba přizpůsobit počítače a jejich periferie, zavedení speciálního hardwaru a softwaru. Je třeba také uvažovat o přístupu k informacím pro sociálně handicapované (bezdomovci) nebo pro národnostní menšiny.

Zákon definuje existenci Knihovny a tiskárny pro nevidomé K. E. Macana (www.ktn.cz), se sídlem v Praze, která disponuje univerzálním fondem a trvale uchovává historický a konzervační fond [ČR, 257/2001]. Čtenáři do ní dochází jak prezenčně a mohou si půjčovat

knihy, tak je zajištěna zásilková, resp. rozvážková služba (jen v rámci Prahy). K dispozici jsou i hudebniny v Braillově písmu, které se mohou přímo na požadavek uživatelů zhotovovat. Knihovna provozuje digitální knihovnu obsahující mj. MP3 záznamy, které lze přímo v prohlížeči přehrávat (k dispozici na <https://biblio.brailcom.org/biblio/catalog>). Dále tato instituce zajišťuje přepisovací a načítatelské služby, kopírování slepeckých materiálů, také prodej slepeckého papíru, knih i hudebnin, poskytuje zvukové knihy nahráním na paměťové médium. Na jejich stránkách je zveřejněn seznam speciálních oddělení poskytující služby pro zrakově postižené při ostatních knihovnách.

7.5 Použitá literatura

BARTOŠEK, Miroslav. Digitální knihovny. In: Papík, R., Stöcklová A., Souček, M. [ed.]. *Informační studia a knihovnictví v elektronických textech I., Interaktivní modulární výukový systém na podporu informačního a knihovnického vzdělávání* [CD-ROM]. Praha : ÚISK FF UK, 2001. 40 s.

Česko. Zákon ze dne 29. června 2001 o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon). In *Sbírka zákonů České republiky*. 2001, částka 98, č. 257, s. 5683-5688 . Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/2001/sb098-01.pdf>>.

KÁNSKÁ, Pavla. Svobodný přístup k informacím. In: Papík, R., Stöcklová A., Souček, M. [ed.]. *Informační studia a knihovnictví v elektronických textech I., Interaktivní modulární výukový systém na podporu informačního a knihovnického vzdělávání* [CD-ROM]. Praha : ÚISK FF UK, 2001. 21 s.

Národní knihovna ČR. NK, 2009. *Národní knihovna ČR : Informace pro knihovny* [online]. 14.7.2009 [cit. 2010-08-01]. Legislativa, doporučení, standardy - Legislativní dokumenty. Dostupné z WWW: <http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=01_Legislativni_dokumenty.htm>.

STÖCKLOVÁ, Anna. *Služby knihoven: vybrané problémy*. Ústav informačních studií a knihovnictví, 2007. 21 s. Dostupné na portálu Elektronické studijní texty (<http://texty.jinonice.cuni.cz>).

STÖCKLOVÁ, Anna. Služby knihoven : vybrané problémy. In: Papík, R., Stöcklová A., Souček, M. [ed.]. *Informační studia a knihovnictví v elektronických textech I., Interaktivní modulární výukový systém na podporu informačního a knihovnického vzdělávání* [CD-ROM]. Praha : ÚISK FF UK, 2001. 18 s.

8 PŘÍKLADY DATABÁZÍ ODBORNÝCH INFORMACÍ A DALŠÍCH SLUŽEB

8.1 Přístup k databázím

Přehled zdrojů, které má daná instituce k dispozici zpřístupňuje většinou na svých stránkách knihovna, kde zároveň uvádí další informace právě např. o vzdáleném přístupu apod. Jako příklad uveďme Portál elektronických informačních zdrojů Univerzity Karlovy v Praze (www.bi.cuni.cz). Zde se uživatel dozví jak informace ke vzdálenému přístupu, tak informace např. k SFX, jsou k dispozici návodná videa. Zdroje uživatel může vyhledat, najít podle abecedy nebo podle oboru. Portál informuje o novinkách, ať už o problémech, nebo o aktuálně volných přístupech či trial verzích. Pro správu zdrojů napříč institucí existují další nástroje, které umožňují jak efektivnější spravování, tak využívání, v případě UK je to např. MetaLib od ExLibris, které poskytuje vyhledávání napříč všemi zdroji.

8.2 Typologie databází

Báze dat neboli digitální knihovny, můžeme dělit podle celé řady kritérií. Osvědčené a tradiční je hledisko druhu dokumentu - primární dokument, sekundární dokument, terciární dokument, resp. některé specializované druhy informačních zdrojů [Papík, 2001]. Další dělení může být provedeno na základě jejich obsahu a funkčnosti. Typologii lze však nahlédnout z celé řady dalších hledisek, které jsou obdobné jako u typologie informačních služeb samotných. Jedná se o dělení dle typu zpřístupňované informace, podle typu zpřístupnění, podle druhu dokumentu, podle tématu (oborové a polytematické) a jistě bychom našli další možnosti.

8.2.1 Plnotextové databáze

Jednoznačným trendem dnešní doby na tomto poli je poskytování plných textů (full text), tedy primárních dokumentů. Proto nejen že se velmi investuje do nákupu plnotextových databází, ale jsou vyvíjeny nástroje integrace mezi různými zdroji (i jiné povahy, např. bibliografické databáze) tak, aby bylo zajištěno co nejrychlejší a nejjednodušší získání plného textu. Plnotextové databáze přinášejí zejména možnost vyhledávání v plném textu.

8.2.2 Bibliografické databáze

Bibliografické databáze uživateli přináší sekundární informaci – záznam o existujícím dokumentu (resp. informaci). Funkce, které nabízejí bibliografické databáze, mohou být na stejné úrovni jako u plnotextových databází, nebo naopak i rozvinutější, zejména např. díky delší historii těchto zdrojů a logicky delšímu vývoji; samozřejmě může být i na nižší úrovni. Nicméně jsou omezeny tím, že nemohou provádět vyhledávání v plném textu.

8.2.3 Faktografické databáze

Faktografická informace se vyznačuje tím, že reprezentuje konkrétní údaje (fakta) [Cejpek, 1998]. Bývá vymezena proti bibliografické informaci jako komplementární [KTD, 2003]. Především se však jedná o informace primární. Faktografické databáze jsou typem informační služby, jež přináší uživateli jako výsledek vyhledávání konkrétní údaje, data i fakta o hledaném tématu [Cejpek, 1998]. Například to jsou statistické databáze, v kontextu vědecké komunikace jsou velmi často používány tyto databáze v oblasti chemie, fyziky, geografie či

ekonomie. Specifickým typem mohou být zdroje encyklopedické povahy. Teoreticky můžeme faktografické databáze rozdělit na numerické (hlavně statistiky), datové (shrnují fakta), databáze typu průvodců (adresáře firem, katalogu výrobků apod.) [Fabián, 2009]. I tyto databáze jsou v současné době čím dál více integrovány s ostatními databázemi.

8.3 Jednotlivé typy databází, databázová centra a jejich příklady

Dnes je velmi těžké rozlišit, do jaké kategorie databáze spadá. Mnoho z nich je možné zařadit hned do několika. Níže uvedené členění je tedy indikativní a je volně převzato včetně příkladů z materiálu Elektronické informační zdroje, který napsal Ondřej Fabián [Fabián, 2009], jež nabízí velmi rozsáhlý popis jednotlivých zdrojů a věnuje se této problematice do detailu.

8.3.1 Polytematické databáze

Polytematické databáze, jak vyplývá z jejich názvu, obsahuje informace z více oborů. Jedná se spíše o bibliografické databáze. Mezi ně řadíme zejména historicky velmi významnou službu Current Contents (dnes pod Thomson Reuters), která zpřístupňuje aktuální obsahy odborných časopisů, francouzského původu databáze Pascal, který vytváří Institut vědeckých a technických informací (INIST, <http://www.inist.fr/>) a obsahuje články především z lékařských a technických oborů. Tentýž institut produkuje další polytematickou databázi, a to Francis, který je zaměřen na humanitní vědy. Všeruský institut vědeckých a technických informací vytváří velmi rozsáhlou polytematickou databázi VINITI (<http://www2.viniti.ru/>). Databáze Academic OneFile od společnosti Gale je taktéž velmi rozsáhlou, z necelé poloviny obsahuje i plné texty a např. obsahuje archiv New York Times od r. 1985. Další databáze, JSTOR, vznikl jako iniciativa pro uchování starších čísel časopisů, a to v digitální podobě (většina z nich je ve formátu TIFF). PIO a PAO jsou známější zkratky názvů Periodical Index Online a Periodical Archive online, které představují obsáhlou retrospektivu elektronických časopisů, první z nich je plnotextová. Velmi oblíbené a hojně využívané v ČR jsou polytematické databáze Ebsco a Proquest, ke kterým byly zřízeny celonárodní přístupy (tj. dostupnost i v běžnějších knihovnách), více o nich uvádí také . Mezi polytematické databáze v neposlední řadě patří i Wilson OmniFile Full Text. Mezi polytematické databáze bychom mohly zařadit i citační databáze, které však uvedeme samostatně.

8.3.2 Citační databáze

Citační databáze se od ostatních odlišují v tom, že u každého svého záznamu uvádějí, kolikrát byla daná publikace citována jinými články v dané databázi. To je zajištěno tím, že každý záznam obsahuje seznam použité literatury a tyto jsou propojeny na v databázi existující články. Databáze propojování z velké části dělá automaticky, nicméně i tak lze konstatovat, že i po částečném vstupu lidské síly nejsou počty zcela kompletní a přesné. Takovéto propojení umožňuje řadu dalších analýz, kterými se zajímá zejména scientometrie. Analýz je celé spektrum, od základních analýz, jako jsou nejcitovanější autoři, články, časopisy, určování indikátorů jako impakt faktor a další, přes pokročilejší jako výpočet dalších indikátorů, analýzy týmů, zemí, oborů apod. až k sestavování map vědy a určování interdisciplinarity vědních oborů. Databáze jsou tak dnes, kdy se klade velký důraz na hodnocení vědy, velmi využívány. Jak bylo řečeno, jedná se o databáze polytematické. Ačkoliv již více databází dnes eviduje citace, stále jsou na trhu pouze dvě, které lze jako citační označit.

Web of Science, která se vyvinula z citačních rejstříků Elena Garfielda, který vůbec na myšlenku citačních databází přišel (přelom 50. – 60. let 20. století), je dostupná na platformě Web of Knowledge a po několika změnách producentů je nyní v portfoliu mediálního magnáta Thomson Reuters. Na počátku 21. století jedno z největších nakladatelství odborné literatury a producent odborných databází Elsevier spustil citační a abstraktovou databázi Scopus. Vzájemná konkurence těchto dvou pozitivně ovlivňuje aktivní rozvoj na tomto poli. Někdy se jako třetí citační databáze uvádí Google Scholar, již několik let s přídomek Beta, které umožňuje vyhledávání i sledování citací odborné literatury a je zdarma k dispozici na internetu (<http://scholar.google.cz/> resp. <http://scholar.google.com/>).

8.3.3 Oborové databáze

Logicky jsou vytvářeny databáze podle oborů informací, které obsahují. Databáze pak mohou zabudovat specifické funkce, které umožňují efektivnější práci s těmito informacemi; ať už se jedná o specifické rejstříky, thesaury, nebo propojení na další nástroje (ontologie, faktografické databáze), nebo o registraci speciálních typů dokumentů. Vědecká komunikace se v jednotlivých oborech opravdu výrazně liší, zatímco takřka výlučně v medicíně se užívá klinických studií, ve fyzice jsou to tzv. „letters“, humanitní vědy zase nejčastěji publikují prostřednictvím knih. Mohli bychom jmenovat dále, počínaje právem a konče matematikou.

V medicíně jsou nejznámější databáze Medline, jejíž obsah je zdarma k dispozici, Embase s vlastním thesaurusem a velmi sofistikovaným dalším aparátem. V poslední době se do popředí dostávají systémy Evidence Based Medicine, které právě přináší informace založené na klinických důkazech; patří mezi ně Medical Evidence Matters (Proquest) nebo Evidence-based Medicine Reviews (Ovid).

Pro zemědělství jsou významné volně dostupné databáze Agricola, AGRIS a CARIS. První je pod patronací Národní zemědělské knihovny USA, druhé spadají pod FAO (Food and Agriculture Organization), přičemž CARIS poskytuje informace o výzkumných projektech (v USA má své dvojče, databáze CRIS). Oba užívají mezinárodního thesauru AGROVOC. V potravinářství je velmi známá databáze FSTA. CAB Abstract je velmi široce zaměřenou databází, kterou zajišťuje Commonwealth, opět s vlastním známým tezaurem (CAB) a tematickým tříděním CABICODES. Zemědělské a potravinářské informace jsou často součástí charitativních projektů a jsou zdarma poskytovány rozvojovým zemím (HINARI, OARE, projekt Elsevier).

V oblasti chemie jsou databáze také s výraznými specifiky, neboť chemie se nutně musí vypořádat se souborem chemických látek, specifickým chemickým zápisem a zkoumáním reakcí, kde hlavní je opět jiný než slovní popis. Nezisková organizace Chemical Abstract Service, kromě databáze Chemical Abstracts spravuje registr chemických látek, sloučenin a reakcí CAS Chemistry Numbers, který se používá k označení po celém světě, v databázi je také vlastní heslář CA General Subject Headings. Velmi drahou a významnou je platforma Reaxys, v níž jsou sdruženy databáze Beilstein (organická chemie), Gmelin (anorganická chemie) a Patent Chemistry Database, v níž bibliografické záznamy jsou jen menší součástí, doplňuje je propracované zacházení s reakcemi, látkami, s nimi spojenými patenty atp.

I matematika potřebuje svůj velmi specifický aparát. V databázi MathSci je tak k dispozici Mathematics Subject Classification, který užívá i další databáze v oblasti matematiky Zentralblatt Math.

Technické a inženýrské obory jsou dnes informačně zabezpečeny platformou Engineering Village (Elsevier), která do sebe pohltila nejvýznamnější databáze INSPEC, Compendex, NTIS a další. I tyto databáze samostatně mají svůj předmětný aparát (INSPEC Thesaurus apod.). Další databáze jsou IEEE Xplore, ICONDA pro stavebnictví, INIS s informacemi z nukleární problematiky, v oblasti ropného průmyslu je to databáze TULSA.

Humanitní a společenské vědy se orientují často na polytematické databáze, na databázi ERIC, která je světově nejvýznamnější v oblasti výchovy a vzdělávání, databázi Sociological Abstracts v sociologii, PsycInfo v psychologii, Philosopher's Index ve filosofii, EconLit a SourceOECD v ekonomii a další. Platí, že v humanitních vědách vlivem jejich povahy jsou velmi často využívány národní zdroje

V ekonomii nejsou důležité jen odborné články, ale také faktografické informace, různé registry apod. Ve světě jsou velmi významnými producenty Dow Jones s mnoha produkty, mezi nimiž je patrně nejznámější Factiva, nebo Dow Jones Index, a Dun&Bradstreet, který svým souborem databází mapuje celosvětové ekonomické dění. Dalším producentem informací o ekonomickém dění je Thomas Publishing Company. V Česku byl využíván produkt Albertina Firemní Monitor z produkce Albertina data, která však byla převzata společností CreditInfo a ta nyní poskytuje ekonomické informace na českém trhu.

V geografii klasické databáze s odbornými články taktéž doplňují faktografické databáze či další portály. Jedná se o CountryReports.org (<http://www.countryreports.org/>), World FactBook vytvářenou americkou tajnou službou CIA (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>) nebo pod Library of Congress vedenou databází Country Studies (<http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/>).

Vzhledem k tomu, že tento materiál se vztahuje k oblasti informační věda, uvedeme databáze i pro tuto oblast. Jedná se o databázi LISA, LLIS, ISTA a nejobsáhlejší LISTA. Pro ČR jsou zajištěny zdroje pro tuto oblast konsorciálním projektem z programu INFOZ (viz předchozí kapitola).

8.3.4 Patentové a normativní informace

Tyto systémy byly zmíněny již v kapitole Informace poskytované veřejnou správou, neboť velmi často jejich registrace přímo vychází ze zákona, nebo jejich registraci zákon upravuje. Existují však jak databáze přímo registračních autorit a přímých tvůrců, tak i sekundární komerční databáze, které přinášejí přidanou hodnotu. Jen krátce připomeňme, že kromě databází ČSN Online v ČR, existuje databáze Perinorm. V právní oblasti je nejčastěji využíván systém ASPI, využít může být také Westlaw.

8.3.5 Časopisecké databáze

Jsou typem bibliografické databáze. Často se vyvinuly z knihovních katalogů, jako souborný katalog časopisů USA Conser nebo resp. německý Zeitschriften Datenbank; v ČR je k dispozici souborný katalog časopisů CASLIN. Databáze Ulrich's Periodicals Directory, která je poměrně vyčerpávajícím katalogem časopisů a uvádí o nich velké množství informací včetně historie (tj. přejmenování, sloučení apod.) nebo impakt faktoru. Cennou registr z titulu své funkce registrátora provozuje agentura ISSN, kde dnes téměř 1,5 mil. záznamů. Česká národní databáze ISSN je na rozdíl od databáze ISSN Portal volně dostupná. Obsahuje zhruba 10.000 záznamů časopisů a je umístěna na stránkách Národní technické knihovny.

8.3.6 Databáze databází a jiné adresáře

Tradičně rejstřík databází poskytuje Gale Cengage Library s názvem Gale Directory of the Databases (u nás zprostředkováno skrze Albertina icome Praha). Je to tradiční produkt pravidelně aktualizovaný, dnes ve svém 32. vydání registruje 26 000 záznamů. Z ČR je zahrnuto 20 informačních produktů a služeb od poskytovatelů Albertina data, ČTK, Inform CZ (katalogy firem apod.) a Prague Post. Databáze je dostupná na platformě Gale Virtual Reference Library. Možnost pokročilejší práce s databázemi, především určení relevantního zdroje apod., nabízí databáze Dialog a její rejstřík DIALINDEX. Veřejně přístupné jsou tzv. Dialog Bluesheets, kde jsou k dispozici rejstříky databází, které je možné v Dialog prohledávat, a to podle názvu, oboru a OneSearch kategorie, což jsou tematické skupiny vytvořené pro efektivní vyhledávání v Dialog. V Bluesheets je u každé databáze uveden detailní popis obsahující mj. obory, speciální nástroje nebo informace o vydavateli. Dialog taktéž na svých stránkách zveřejňuje katalog Dialog-Datatar Database Catalog 2010 (<http://support.dialog.com/publications/dbcat/dbcat2010.pdf>), který nabízí krátký popis asi 600 databází s připojeným rejstříkem podle abecedy a podle oboru. Na stránkách je k dispozici také Dialog, resp. Datatar Database Selection Guide (http://support.dialog.com/techdocs/co018002mi_dlg_dbsselguide.pdf).

Další informace k databázím databází shrnuje materiál *Databáze databází* od E. Bratkové [Bratková, 2007].

8.3.7 Databázová centra

Databázová centra jsou zaměřena na zpřístupňování více databází. Jejich rozvoj začal s rozvojem dialogové komunikace s počítači. Databázová centra byla velmi drahou záležitostí a jejich ovládání bylo doménou specializovaných řešeršerů. Dnes však již disponují většinou uživatelsky přívětivým rozhraním a jsou k dispozici online na internetu. Výhodou je paralelní vyhledávání v několika databázích, nebo ve skupinách databází, do kterých jsou shlukovány (Dialog OneSearch).

Nejznámějším a nejstarším je Dialog, který zpřístupňuje téměř 1000 databází. V nedávné době byl sloučen s předtím konkurenčním databázovým centrem DataStar a je nyní vyvíjen pod hlavičkou producenta ProQuest. Nedílná součást rejstřík DIALINDEX a Dialog Bluesheets byly zmíněny výše jako databáze databází, neboť plní tuto funkci. Soubor asi 200 databází zejména přírodních a technických věd představuje centrum STN-International (<http://www.stn-international.de/>). Dalšími jsou OVID, Questel/Orbit se zaměřením i na patentové informace, Cambridge Scientific Abstract spíše známý pod jménem své platformy CSA Illumina, Lexis/Nexis zaměřené především na právo a obchod, DIMDI, které je zaměřeno na medicínu a poskytuje některé databáze zdarma. Tento výčet není konečný, navíc při současném trendu integrace a agregace databází je jen velmi těžké rozlišit, co už databázové centrum je a co ne.

8.3.8 Šedá literatura

Termín šedá literatura je známý spíše v odborných kruzích nežli v řadách široké veřejnosti. V poslední době však důležitost tohoto typu informací velmi stoupá a neustále vznikají nové systémy a služby zpřístupňující dokumenty povahy šedé literatury. Existuje celá řada definic, které se snaží tento druh literatury co nejpřesněji charakterizovat [Fabián, 2009]. Jedna z nejrozšířenějších říká že, šedá literatura je veškerá literatura, která neprochází klasickými komerčními nakladatelstvími [Papík, 2000]. Největší předností tohoto typu informačního zdroje je jeho vysoká aktuálnost [Fabián, 2009].

Mezi typické představitele šedé literatury patří [Fabián, 2009]:

- zprávy (výzkumné, technické, vývojové, cestovní, studijní, výroční a jiné),
- vysokoškolské kvalifikační práce (disertační, rigorózní, diplomové a bakalářské práce)
- preprinty – dokumenty zpřístupňující texty dokumentů ještě před jejich vydáním či přednesením. Typickou ukázkou může být například preprint příspěvku ve sborníku z konference ještě předtím, než bude samotný příspěvek oficiálně odprezentován.
- konferenční materiály
- obchodní přehledy
- expertízy
- úřední korespondence

Z uvedeného plyne, že šedou literaturu produkuje zejména veřejná správa, akademické a vědecké instituce a soukromá sféra, která komunikuje jiným způsobem, než je model vědecké komunikace. O šedé literatuře, kterou produkuje veřejná a státní správa, pojednala kapitola Informace poskytované veřejnou správou.

Dlouho byl vlajkovou lodí šedé literatury kooperativní decentralizovaný systém SIGLE, která však v r. 2005 zanikla. Velká část obsahu databáze shromážděného do této doby je volně přístupná jako systém OpenSIGLE na stránkách INIST <http://opensigle.inist.fr/>. Zajímavých projektů je dnes více, v USA to jsou např. NASA Technical Report Server nebo NTIS (National Technical Information Service) budovaný americkým ministerstvem obchodu. Ve Velké Británii je součástí British Library služba BLDS (British Library Document Supply Centre), která vytváří databázi National Reports Collection. Již zmiňovaná francouzská organizace INIST se na tomto poli taktéž výrazně angažuje, viz převzetí SIGLE. V ČR je aktuálně budováno Národní úložiště šedé literatury dostupné na <http://www.nusl.cz/>, které buduje Národní technická knihovna.

V současné době je velmi aktuálním tématem v ČR zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací, které vyjma vybraných univerzit jsou uloženy po různých knihovnách institucí a nejsou nikde hromadně k dispozici. Jak ukázaly nedávné skandály s podvodným přidělováním diplomů, centrální úložiště je velmi důležité. V ČR je na adrese www.theses.cz k dispozici národní registr závěrečných prací, který slouží zároveň i k odhalování plagiátů. Systém vyvinula a provozuje Masarykova univerzita, zatím k ní přistoupilo okolo 30 institucí, chybí však např. Univerzita Karlova v Praze. V zahraničí nejsou systémy registrace novou záležitostí, existuje několik dílčích systémů, nově bylo zřízeno i centrum European e-Theses, které řeší danou problematiku z celoevropského hlediska. Na <http://www.dart-europe.eu/> je pak k dispozici repozitář prací, na portále je uvedeno, které instituce se dosud zapojily. Ve Francii byly kvalifikační práce součástí národní bibliografie [Fabián, 2009], mimo to existují projekty Thesa a Les Theses (<http://www.abes.fr/abes/page,356,theses.html>), které již dlouhodobě podchycují disertace. V německy mluvících zemích je k dispozici systém DissOnline.de <http://www.dissonline.de/>. Velmi rozsáhlý je systém Proquest Dissertations and Theses, jehož retrospektiva sahá až do r. 1861. Má také svou „Open“ verzi, která nabízí volně dostupné práce. Pro provenienci z USA, a nejen pro ni, funguje systém NDLTD (Networked Digital Library of Theses and Dissertation).

8.4 Použitá literatura

BRATKOVÁ, E. *Databáze databází*. Ústav informačních studií a knihovnictví, 2007. 41 s. Dostupné na portálu Elektronické studijní texty (<http://texty.jinonice.cuni.cz>).

CEJPEK, Jiří. *Informace, komunikace a myšlení*. První vydání. Praha : Karolinum, 1998. 179 s. ISBN 80-7184-767.

KTD : Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) [online]. Praha : Národní knihovna České republiky, 2003. Dostupné na: <http://sigma.nkp.cz/cze/ktd>

PAPÍK, Richard. Dialogové informační systémy a rešeršní služby. In: Papík, R., Stöcklová A., Souček, M. [ed.]. *Informační studia a knihovnictví v elektronických textech I., Interaktivní modulární výukový systém na podporu informačního a knihovnického vzdělávání* [CD-ROM]. Praha : ÚISK FF UK, 2001. 57 s.

PAPÍK, Richard. Zdroje šedé literatury a jejich strategický potenciál pro vědu a obchod. In *INFORUM 2000: 6. Ročník konference o profesionálních informačních zdrojích, Vysoká škola ekonomická. 23.-25. Května 2000* [online]. Praha : Albertina icome Praha, 2000 [cit. 2009-07-07]. [21 s.]. Dostupný z WWW: <<http://www.inforum.cz/archiv/inforum2000/prednasky/zdrojesedelit.htm>>.

PEČENÝ, Ondřej. ProQuest. In: Papík, R., Stöcklová A., Souček, M. [ed.]. *Informační studia a knihovnictví v elektronických textech I., Interaktivní modulární výukový systém na podporu informačního a knihovnického vzdělávání* [CD-ROM]. Praha : ÚISK FF UK, 2001. 39 s.